

M735
Doc.

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE

XXVI.

DESPRE INTRODUCEREA
LIMBII ROMÂNEȘTI
IN BISERICA ROMÂNILOR

DISCURS ROSTIT LA 21 MARTIE (3 APRILIE) 1904

ÎN SEDINȚĂ SOLEMNĂ

SUB PREȘEDINȚA

M. S. REGELEA

DE

IOAN BIANU

CU RĂSPUNS DE

DIMITRIE A. STURDZA

SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE.

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor ION ST. RASIDescu

16, STRADA DOAMNEI, 16

1904.

Prețul 60 bani.

Inv. 11735.

CONTROL 195

1961

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
XXVI.
DESPRE INTRODUCEREA
LIMBII ROMÂNEȘTI
IN BISERICA ROMÂNILOR

DISCURS ROSTIT LA 21 MARTIE (3 APRILIE) 1904
ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

SUB PREȘEDINȚA

M. S. REGELUI

DE

IOAN BIANU

CU RĂSPUNS DE

DIMITRIE A. STURDZA

SECRETAR GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1904.

16350.

459-53

859.09

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
COTA *11 735 deeblet*

B.C.U. Bucuresti

C16350

Sire,
Alteță Regală,
Domnilor Colegi,

S'au împlinit în zilele trecute două-zeci și cinci de ani, de când mă aflu în serviciul Academiei. Bunăvoința cu care am fost întâmpinat aici de la început nu s'a împuținat, ci mai vârtos a crescut an cu an și s'a întins la toți membrii acestei instituțiuni, dintre cari mulți nu mai sunt astăzi de față între noi. Toți au aprețiat cu atâta bunătate lucrarea mea, în cât la 25 Martie 1887 m'au ales membru corespondent și m'au legat ast-fel cu totul de această instituțiune, spre care ca și către un Olimp al culturii naționale a neamului meu, eram obicnuit din copilărie a vedeă îndreptate privirile tuturor, în orășelul școlar al Blajului, unde am crescut. Domniile-Voastre ați întins acum doi ani bunăvoința față de mine până la treapta cea din urmă, dându-mi scaun și glas hotărîtor alături de Domniile-Voastre în acest templu al culturii întregului nostru neam.

Este prea firesc ca o emoțiune greu de stăpânit să frământa sufletul meu acum, când viu să-mi ocup locul, la care m'ați chemat între Domniile-Voastre, în modul solemn indicat de legea fundamentală a Academiei; și emoțiunea este cu atât mai puternică, cu cât nimeni nu știe mai bine decât mine cât de puțin am făcut din cât ași fi dorit eu însumi, și mai ales din cât ar fi trebuit să fac, spre a fi cucerit cu deplin merit locul la care Domniile-Voastre m'ați chemat, judecând cu bunăvoință puținul ce am putut face.

Despre un lucru sunt însă deplin convins și sunt încredințat că sunteți convingși și Domniile-Voastre: că am dat și dau Academiei tot sufletul, toate puterile mele. Numai ast-fel pot înțelege toată bunăvoința arătată mie de Domniile-Voastre de un întreg pătrar de secol și

încoronată acum prin acordarea onoarei celei mai înalte spre care poate năzuî un cărturar român.

Aşa fiind, simţemintele mele de recunoştinţă nu-mi este cu putinţă şi nici nu încerc a vi le exprimă; un singur lucru vă declar însă cu toată solemnitatea acestei zile — pentru mine cea mai solemnă a întregii vieţi — că precum până acum, aşa voi da şi în viitor tot sufletul meu, toate puterile mele, pentru creşterea şi întărirea Academiei Române menită a împrăşti raze de lumină şi de încălzire naţională în toate colţurile pământului unde trăesc Români şi se vorbeşte limbă românească.

Sire,

Alteţă Regală,

Domnilor Colegi,

Ce subiect mai potrivit aşi fi putut alege pentru cuvântarea mea de astăzi decât să vă vorbesc despre limba românească, a cărei studiere şi cultivare a fost ideea iniţială, misiunea sublimă, a înfiinţării Academiei noastre? Ce poate avea pentru noi un interes mai viu decât să studiem organismul, să cercetăm fazele prin cari a trecut limba noastră până acum? Ce misiune mai înaltă, mai nobilă, mai sfântă, ar putea avea o instituţiune decât de a îngrijî să se mănţină tot-deauna unitatea şi să se asigure buna dezvoltare în viitor a acestei limbi, care uneşte şi trebuie să unească în veci într'un singur tot întreagă gândirea întreg neamului românesc, să stabilească legătura organică între cele mai strălucite saloane, cei mai mari învăţaţi, cei mai geniali poeţi, cei mai elocuenţi oratori şi bărbaţi de stat, — cu cele mai modeste şezători de sat, cu ciobanii cari cântă pe lângă turme, cu voinicii cari cântă după coarnele plugului, cu fetele cari cântă la secere şi cu moşnegii şi babele cari povestesc nepoţilor cu farmec neasemănat poveşti minunate şi întâmplări din vremile de demult?

Academia Română şi-a deschis rostul în lume la 1 August 1867, vorbind Românii, care aşteptă cuvântul ei dătător de viaţă şi de direcţie, prin glasul atât de autorisat al vecinic neuitatului Timoteiu Cipariu, care

a proclamat — între altele — datoria acestei instituțiuni «de a îngriji «ca limba română să scape de tot jugul despotismului sub care de «secoli a gemut.» Și Cipariu aveà adâncă cunoștință despre mulți secoli în lungul cărora biata noastră limbă, această scumpă comoară a sufletului românesc, a stat sub jugul despotismului altor limbi, ale cărui urmări cu durere le simțim până astăzi și le vom simți încă multă vreme, căci sunt cauzele de întârziere ale dezvoltării culturii noastre.

Mă voiu silii să expun înaintea D-voastre astăzi fazele principale ale unei laturi a izbânditelor năzuințe de emancipare a limbii românești de sub «jugul despotismului» limbilor străine, despre care cu atâta amar vorbià Cipariu la 1867, și anume despre năzuințele prin cari în secolii XVI, XVII și XVIII limba noastră a ajuns a fi, la noi, limba cultului religios, limba bisericească, limba rușei.

I.

Când Românii se ivesc din chaosul medieval și vin — târziu de tot — să-și ieà locul între popoarele formate din fărâmurile și rămășițele împrăștiate ale marelui popor roman și între cele ivite la viața istorică prin mișcarea profundă pe care a produs-o desmembrarea imperiului lumii, până atunci crezut etern, — atunci Românii se arată într'o stare în multe privințe deosebită de cele-lalte popoare romane. Ei se ridică din mijlocul unei lumi nouă — a lumii slave, cu care printr'o conviețuire seculară se amestecară, în a cărei biserică se închinau, a cărei organizare socială în multe o primiră și și-o prefăcură în obicei.

Organizarea politică a statelor noastre fusese luată după cea bizantină cunoscută de ai noștri de la Bulgari, și mai presus de toate biserica Românilor erà aceeași cu a acestor Slavi, având limba lor în toată slujba religioasă, în toată cartea, în tot scrisul, și prin urmare și în viața formală și oficială a Statului. Limbii românești, nobilei continuătoare a limbii legiunilor neînvinse, îi rămăsese modesta stare de limbă vorbită în relațiile zilnice, de limbă casnică, de limbă nescrisă, neîntrebuințată nici la altarul și strana bisericii sau în serviciile religioase de ori-ce fel,

nici în scrisul actelor de cancelarie a puterii Domnești, care eră «toată cârma» țării.

Așă a fost la început, în întâiele secole ale închegării statelor românești și a vieții noastre bisericesti și sociale. Dar cu cât întreagă această viață se închegă mai bine, cu atât eră natural să se simtă tot mai mult greutatea de a întrebuița limba străină, pe care numai prea puțini și cu prea multă osteneală o puteau învăța și înțelege.

Pre acele timpuri cartea eră un instrument bisericesc și eră atât de strâns legată de biserică, în cât cărturarii erau aproape numai fețe bisericesti — preoți și călugări; ei au fost de aceea și întâii însemnători și povestitori ai faptelor istorice. Intre ei eră natural să se simtă mai întâi trebuința de a se întoarce și pe limba înțeleasă de toți cărțile sfinte cari cuprind fundamentele credinței, pentru ca ast-fel să fie cu puțință a răspândi mai ușor înțelegerea sfintelor învățături în masele poporului și mai întâi între cei mărunți și numeroși, cari se pregătiau spre a fi slujitorii bisericii în mânăstiri și în sate, și cari alt-fel trebuiau să stea mulți ani sub dascălii mânăstirilor spre a învăța limba slavă, cea străină și greu de învățat.

Întâiele traduceri românești de acest fel par a fi fost făcute în mânăstirile Moldovene din Bucovina, către sfârșitul domniei Marelui Ștefan. Gloriosul și înțeleptul Domn, la 1475 prin două chrisoave, a înzestrat cu sate vechea mânăstire a Homorului pomenită de la 1428, a înălțat însuși acolo alte patru mânăstiri mari, Putna la 1470, Pătrăuții la 1478, S-tul Ilie și Voroneț la 1488, și tuturor le-a dat sate și moși. Ast-fel a produs o mare înviorare a activității culturale și artistice interne a mânăstirilor din acea parte a țării, ceea ce se vede și din frumoasele manuscrite de Evanghelii făcute atunci, câte au ajuns până la noi.

Pentru a da elementele instrucțiunii teologice călugărașilor români adunați în mare număr în aceste mânăstiri, pare să se fi tradus după slavonește cel puțin *Noul Testament*, temeiul credinței, și *Psaltirea* — comoară de cea mai înaltă poezie prin care sufletul omenesc umilit se înalță spre Dumnezeire. Traducerile acestea au fost făcute în felul vorbirii locale, caracterizat față de vorbirea triumfătoare de mai târziu prin cunoscuta particularitate fonetică a schimbării lui *n* între vocale

în r, particularitate care pare a fi fost pe atunci caracteristica limbii în regiunea nordică și apusană — Moldova de sus și Ardealul de miază-noapte și de apus, precum caracteristică este și astăzi fărâmăturii de limbă, câtă a mai rămas până la noi, în Istria.

Ast-fel se întrevește în ceața trecutului îndepărtat — către sfârșitul secolului XV — întâia încercare de a se înălța limba noastră la starea de limbă de carte, de limbă literară. Incercarea aceasta a rămas însă fără urmare.

II.

Activitatea literară religioasă atât de modestă în sine, dar atât de însemnată pentru urmările ei, se începe curând a doua oară, pe la mijlocul secolului XVI, în părțile de miază-zi ale țărilor românești.

Pe la începutul aceluși secol vin în Țara-Românească prelați, clerici, cărturari slavi, de peste Dunăre, să se adăpostească la noi și să-și continue aici lucrarea pe care nu o mai puteau face în țările lor din dreapta marelui fluviu, căzute sub stăpânirea neînduratului Islam învingător. Ei aduc meșteșugul tipografiei pe care-l învățară de la Venețiani, și de la 1508 până după 1550 se tipăresc la Târgoviște cărți bisericești în limba slavă, înfrumusețate cu frontispicii în elegante arabescuri cari înconjurau stema domnească a țării. Nici prin gând nu putea trece cui-vă pe atunci la Târgoviște că ar trebui, că s'ar cuveni, să se tipărească asemenea cărți și în limba țării, în limba profană vorbită de poporul românesc.

Un vânt nou venit din apus aduce însă până lângă granițele țării idei nouă. În lumea catolică de sub ascultarea milenară a Papei de la Roma se întâmplă marea răzvrătire a reformei germane. Luther, călugărul genial și îndrăzneț, personifică mișcarea și între altele scrie pe steagul său de luptă cuvintele marelui Apostol Pavel (I, Corint., 19), după cari cuvântul sfânt trebuie să fie spus popoarelor în limbile lor, ca să-l înțeleagă cei mulți, cei umiliți, iar nu în limbi străine și moarte, înțelese numai de puțini învățați.

Sașii, vecinii de peste munte, au adus repede din patria lor primitivă și au îmbrățișat cu toții reforma cu ideile ei liberale și democra-

tice. Ei au fost îndată urmați de marea majoritate a Ungurilor ardeleni, dar foarte curând, la 1563—4, s'au despărțit aceste două elemente atât de deosebite, formând două biserici protestante deosebite. Una după alta amândouă aceste biserici—cea luterană a Sașilor și cea calvinistă a Ungurilor—s'au năzuit să atragă către dînsele pe oropsiții Români, conlocuitorii lor, cari se țineau de biserica ortodoxă de abiă tolerată, dar cari erau cei mulți, marea majoritate a locuitorilor principatului, cari munciau pentru folosul tuturor și erau lipsiți de toate, până și de mângâerea de a înțelege rugăciunile, slujbele și cântările bisericii căci toate acestea se cetiau pentru dînșii în limba slavonă, pe care nici poporul nici preoții nu o înțelegeau.

Protestanții Sași mai întâi au voit ca tocmai, prin punerea în aplicare și pentru Români a cuvintelor Apostolului, să-și atragă încrederea și simpatia acestora și apoi mai mult. Sibienii încep lucrarea tipărend la 1544 *Catechismul* lui Luther în limba românească, dar pare că ei s'au oprit acî. 16 ani mai târziu aceeași lucrare a fost reluată de Brașoveni și condusă fără încetare timp de peste 20 de ani. Cheltuelile însemnate făcute în acest timp de bogatul oraș săsesc cu întocmirea tipografiei cirilice și cu tipărirea cărților pentru Români nu puteau fi făcute fără un scop bine chibzuit de acei cari de secolii erau oficial declarați de *prudentes et circumspecti*. Dacă la 1544 s'a crezut trebuincios a se face cheltueala pentru a se tipări catechismul protestant pentru Români în limba acestora, spre a-i lămurî și a-i atrage spre noua biserică, -- cu atât mai vârtos devenise pe la 1560 o necesitate pentru Sași lucrarea în această direcțiune, după ce ei se certară cu protestanții Unguri, și ce-vă mai târziu, la 1563—4, s'au și despărțit de tot în două biserici deosebite, cum au rămas până astăzi; ast-fel Sașii, depărtați de patria lor germană, rămaseră și bisericeste cu totul izolați.

În Martie 1559 Brașovenii, la îndemnul județului cetății lor, Ioan Benkner, hotărâsc să atragă pe Români la biserica reformată; și se pun pe lucru. La 1560 tipografia cirilică este așezată la Brașov, doi cărturari și tipografi români sunt aduși de la Târgoviște. În anul

următor 1561, «jupânul Hanăș Begner de în Braşov» dă Românilor întâia oară *Evanghelia* tipărită pe limba lor.

Lucrarea Braşovenilor nu eră fără socoteală: ea pare a fi fost în cepută cu ştiinţa Mitropolitului de la Târgovişte, capitala Țării-Româneşti şi ortodoxe de peste munţi, cu care relațiile erau zilnice şi de toate felurile şi care inspiră încredere fraţilor Români ortodoxi ai Ardealului. Cărturarul de căpetenie al acestei activităţi literare religioase de peste două decenii a fost Diaconul Coresi de la Târgovişte şi ajutorul său, Tudor Diac, venit probabil tot de acolo.

Motivarea acestui lucru nou şi ne mai pomenit până atunci în românimie o spune «jupânul Hanăș Begner de în Braşov» aşă: «am avut «jelanie pentru sfintele cărţi româneşti Tetroevanghel şi am scris «acéste sfente cărţi de învăţătură să fie popilor rumâneşti să înţelegă, «să înveţe Români cîne-s creştini,» iar temeiul acestei hotărîri sunt pomenitele cuvinte ale Apostolului Pavel, cari vor fi mereu repetate ca justificare în epilogurile său în precuvântările tuturor cărţilor tipărite româneşte în această epocă. După *Evanghelia* a venit *Praxiul* sau *Faptele Apostolilor*.

Se vede însă că protestanţii Unguri calvinişti au voit să ieă din mâna Saşilor acest mijloc de a atrage pe Români spre reforma lor, căci pe la 1564 Forró Micloş, nobil de Haporton, o însemnată personalitate a timpului între Ungurii calvinişti, plăteşte cheltueala pentru o mare carte românească, *Tălcul Evangheliilor*, adecă Cazania, care s'a tipărit de acelaşi Coresi tot la Braşov. În fruntea acestei cărţi Coresi spune că dacă a văzut «că mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor numai noi Români n'avem» ... a tipărit *Evanghelia* şi *Praxiul*: «după acéia, dacă a văzut jelanie a mulţi preuţi de «tălcul *Evangheliilor*, cum să poată şi ei propăvădui şi a spune oame- «nilor învăţătură după cetitul *Evangheliiei*» a aflat aceste tălcui-ri ale *Evangheliiei* şi lui îi plăcură şi le-a tipărit. Într'o învăţătură din această carte se aduce iar vorba despre traducerea cărţilor bisericeşti în limba românească şi se zice deschis că în biserică: «să spue cu- «vîntul lui Dumnezeu, Sfinta *Evanghelia*, în limba pre carea grăesc «oamenii, să putem înţelege noi mişelamea. Ce folos e lor dacă popa

«grăiaște în limbă străină, Românilor sârbește, de nu înțeleg, sau pre
«altă limbă ce nu vor înțelege ascultătorii.»

La 1570 Coresi tipărește românește, iar la 1577 românește cu slavonește *Psaltirea*, cartea principală a cultului la Protestanți și care la noi eră asemenea socotită de cea mai creștinească carte din întreagă Sfânta Scriptură.

Seria cărților tipărite românește de luteranii Brașoveni se încheie cu marea și frumoasa *Evanghelie cu învățătură* de la 1581, în fruntea căreia și-a pus stema familiară «Jupân Lucaci Hrăjil (Lucas Hirsch) județul Brașovului și a tot ținutul Bârsei» și pe al cărei titlu s'au împreunat cu numele de o parte «Batăr Criștov (Cristof Batori), «Voevodă în toată Țera Ungurească și în Ardél» cu «marele de Dumne-
«zeu luminat arhiepiscop Ghenadie... cărmuitor legiei creștinească,» de cea-laltă «bunul creștin și dulce Mihnea Voivodă, despuitoriu în toată
«Țera Românească și spre despusul domniei lui cărmuitoriu legiei creș-
«tine Marele Serafim arhiepiscopul.» Nici o altă carte românească nu a apărut sub auspicii atât de puternice și de înalte ale atâtor stăpâni-
tori politici și bisericești preste țări locuite de popor românesc! In asemenea împrejurări cartea nu mai putea fi bănuită de tendințe, mai ales că chiar textul ei — spune darnicul și evlaviosul județ Brașovean — l-a fost aflat în Țara-Românească, la Archimropolitul Serafim în cetate în Târgoviște, care i-a trimis cartea, — apoi s'a sfătuit «cu lumi-
«natul Mitropolitul Marele Ghenadie de în tot ținutul Ardélului și al
«Orăziei și cu mult cliros de preoți ce le trebuia această carte,» — s'a mai sfătuit și cu toți sfetnicii lui, și numai «cu voia tuturor acestora
«și cu voia Mitropolitului Marelui Serafim» a dat-o lui Coresi Diaconul,
«meșter învățat într'acest lucru, de o scoase de în cartea sârbéscă pre
«limba românească.»

Această ne mai pomenită profuziune de precauțiuni se explică pre de o parte prin neîncrederea cu care Românii primiau cărțile tipărite în limba lor din dragostea și dărnicia neobicinuite ale Sașilor luterani, pre de altă parte pentru a susține concurența pre care le-o făceau confrății lor în reformă, Ungurii calviniști, cari erau mult mai puternici, având guvernul țării în mâinile lor.

De la început Sașii lucrează cu precauțiune, ferindu-se de a jigni tradiția bisericii românești. Ast-fel de abiă tipărise la 1561 Evanghelia românească, și același județ Ioan Benkner tipărește Evanghelia și în slavonește prin aceiași cărturari și tipografi, Diaconul Coresi și Tudor Diacul. Asemenea de observat este că Sașii nu s'au atins de cărțile de slujbă bisericească, nu au tipărit nici una de acestea în limba românească, ci au mărginit lucrarea lor la cărțile de cetire și de învățatură. Calvinii mai încrezători în puterea lor, de la întâiul amestec în această lucrare merg până la capăt, voind introducerea deplină a limbii române în locul celei slavone în biserica Românilor. Ast-fel la sfârșitul *Tâlcului Evangheliilor* tipărit la Brașov în 1564 de Coresi pentru Forro Miclăuș se află alipit, am putea zice ascuns, *Molitvenicul*, cartea cea mai trebuincioasă preotului ortodox, tipărit întreg românește și având la început această deschisă declarație reformatoare: «Românește am scris acest Molitvenic, cum să înțeleagă «și popa ce zice însuși și oamenii ce ascultă, că alte limbi înțeleg, și «Dumnezeu așa au fost lăsat și Prorocilor și Apostolilor să gră- «iască în limba cum înțeleg oamenii.» Și sfârșește zicând: «Frații «mei popi, cu bun înțeles și mare frică și cinste pomeniți numele «Domnului, nu boscorodiți, că va bate voi Domnul!» A *boscorodi* însemnează a mormăi, a spune cuvinte fără înțeles. Este în afară de îndoială că Molitvenicul nu a fost găsit tradus din vechiu, nici nu a fost tradus de Coresi dimpreună cu Tâlcuirile, ci el a fost tradus de vre-un Ungur calvinist care știă românește sau de vre-un Român de acolo care știă ungurește, căci numai așa se pot explica neobiceiuit de multe ungurisme, cari nici odată nu au fost cunoscute nici chiar Românilor de peste Carpați.

Tradiția limbii slavone în slujba bisericii românești a fost respectată și apărată, și atunci ca și mult mai târziu, de Domnii și Mitropoliții Țării-Românești. Vedem ast-fel că același Coresi cu ucenicii lui tipărește la 1568 în slavonește *Mineiul de praznice*, în numele lui Alexandru Voevod, Domnul Țării-Românești, și al Mitropolitului Eftimie; la 1574 și 1575 același Domn s'a sfătuit cu același Mitropolit și a pus de s'a tipărit tot slavonește *Octoihul cel mare*, înfrumusețat cu

frumoase frontispicii, cu stema și cu pecetea domnească a țării; câți-vă ani în urmă s'au tipărit *Triodul* și *Octoiul cel mic*, toate cărți de cult, de slujbă bisericească.

Autoritatea acestor cărți slavonești înaintea Românilor ardeleni eră mare fără îndoială, căci ele purtau insemnele domnești ale Voievodului român și ortodox.

Surprinzătoare sunt în desvoltarea acestei acțiuni două cărți tipărite slavonește cu stema domnească a Batoresților, una este *Evanghelia* tipărită la 1579 de un Lorinț Diacon în Belgrad, capitala Ardealului, «din «porunca marelui Voievod Batăr Cristov», cea-laltă este *Mineiul cel mic* tipărit la Sas-Sebeș la 1580 de cunoscutul diacon Coresi pentru Mitropolitul Ghenadie al Ardealului, care se jeluște că s'a făcut «în timpurile din urmă din partea popoarelor de altă credință mare stricăciune și scădere a sfințelor biserică, precum și împuținarea Dumnezeștilor cărți.» Evidentă aluziune la propagande Sașilor.

Aceste cărți se vede a fi fost făcute de Ungurii calviniști pentru a strică efectul propagandei săsești luterane; numai așa cred că se poate explica și faptul ciudat că în *Evanghelia* slavonească de la 1579 sunt—pe lângă stema princiară a Batoresților—frontispicii cu stema domnească a Țării Românești, pusă ca un semn neîndoios pentru Români de dreaptă ortodoxie.

Totuși seria cărților românești tipărite în această epocă se încheie cu una făcută de Calvinisti, *Paliia*, tipărită la Orăștie de diacii Șerban Coresi și Marien «cu știrea Măriei lui Bator Jigmon Voivodul Ardélului și a Țării Ungurești și cu știrea și cu voia a toți domnilor «mari și sfétnici ai Ardélului pentru întrămătura Beséricei srîntă a «Românilor.» Cartea cuprinde întâiele două cărți ale lui Moise, *Facerea* și *Eșirea*, scoase de mai mulți cărturari unguri calviniști și români din limbile jidovească, grecească și sârbească pe limba românească; ea este întărită cu autoritatea stemei familiei domnitoare a Batoresților și cu numele lui Tordaș Mihaiu, Episcopul Românilor, și al calvinistului Ștefan Hercze, «propoveditorului *Evangheliei* lui Hristos» în orașul Sebeș. Cheltueala a făcut-o un puternic al vremii «Gesti

«Frênți alesu hotnogiu Ardélului și țarâei ungurești» și cartea o a dat în dar «vouă frați Românilor.»

Acestea sunt cărțile românești tipărite în Ardeal «cu cheltuială multă» de protestanții luterani și calviști între 1560 și 1582, cu scop de propagandă între Români. Vârtejul politic în care a intrat acea țară de la 1581, după moartea lui Cristof Batori, a silit pentru vre-o 50 de ani pe stăpânitorii ei a căută de alte griji mai grabnice.

Scopul urmărit de Sașii luterani și de Ungurii calvini eră de a atrage pe Români la una din aceste confesiuni. Pentru a-l ajunge, ei au dat acestora ceea-ce nu avură până atunci: cărți religioase tipărite pe limba lor, însă numai cărți de cetire, de învățătură, fără a se atinge de cărțile de slujbă, de ritual, afară de încercarea lui Foró Miclăuș de la 1564; iar cărțile de cult, de slujbă, s'au tipărit slavonește de Domnii și de Mitropoliții Țării-Românești și au fost întărite oficial cu stema domnească a țării.

Urmarea acestei întregi mișcări literare bisericești dintre 1560 și 1582 a fost că întâia oară s'au împrăștiat între Români multe cărți tipărite pe limba lor și s'a făcut ast-fel întâiul pas hotărîtor pentru înălțarea limbii noastre la starea de limbă literară, și ast-fel a pregătit-o spre a ajunge mai târziu și limbă bisericească și de stat.

Traducerile tipărite de Coresi și de conlucrătorii lui erau făcute în limba vorbită în Țara-Românească, și ast-fel s'a făcut întâiul pas pentru ca acest dialect să devină limba literară pentru toți Românii.

III.

Activitatea literară bisericească dintre anii 1560 și 1582 a produs o slabă mișcare în lumea românească de atunci și mai ales în cler, care a continuat a se ține strâns de tradiția seculară slavonă.

Șase-zeci de ani nu s'a mai făcut nimic pe acest teren; de sub teascurile tipografice nici dincolo nici dincoace de Carpați nu au mai eșit nici cărți românești pentru înțelesul Românilor, nici cărți slavonești pentru slujba bisericii lor. Cărțile românești tipărite de Coresi și de contemporanii lui s'au împrăștiat și au rămas în întunecimea uitării, de unde

le-a scos de abia în zilele noastre Cipariu, părintele filologiei românești, pentru a desgropa din ele formele vechi ale limbii.

Lucrarea se reiea la 1635 de odată de amândouă laturile Carpaților și este dusă iarăși timp de 20 ani până la 1656 cu scopuri mai lămurit spuse și într'un spirit războinic ofensiv și defensiv mai deschis decât în epoca lui Coresi.

Acțiunea românească și ortodoxă a fost dezvoltată în Țara-Românească cu sprijinul statornic al lui Mateiu Vodă Basarab, fiind ajutată în scurtul timp de trei ani (1643—1646) de o asemenea lucrare făcută în Moldova cu ajutorul lui Vasile Vodă Lupu.

Lucrarea dezvoltată în Principate eră acum necesară pentru a apăra biserica ortodoxă strămoșească, pentru a apăra o parte a neamului de cucerirea religioasă cu care eră amenințat din partea Ungurilor calviniști a-tot-puternici în Ardeal, în timpul domniei puternicului principe Gheorghe Rákóczi și a fiului și urmașului acestuia.

Cele două domnii românești contemporane au fost dintre cele mai lungi, relativ mai liniștite și mai fericite pentru greu muncitele noastre Principate. Eră deci natural ca și învățăturile să fie mai îngrijite, căci îndemnuri veniau și de o parte și de alta din cele ce vedeau ai noștri preste hotar — cei de la Târgoviște, la capitala Ardealului Belgrad, la Brașov și la Sibiiu, — cei de la Iași, în Polonia cea strălucită și la Kiev. Un mare prelat ortodox și român, de neam domnesc, Petru Movilă de la Kiev, apare ca îndemnătorul și ajutătorul de căpetenie pentru cultivarea cărții de ai noștri în acest timp; de la dînsul aduce Mateiu Basarab tipografie și tipografi, «oamenii învățați pe de o parte în sfintele scrip-turi și pricepuți pe de alta în meșteșugul acesta al tipografiei», — cum se spune în scrisoarea de închinare a celei dintâi cărți, tipărite la 1635; îi așează întâi în mănăstirea de la Câmpulung, unde se tipărește la 1635 întâia carte, urmată de altele la 1642 și 1650; altă tipografie este așezată la Govora, unde se tipăresc cărți la 1637, 1640, 1642; apoi la mănăstirea Dealu la 1644, 1646, 1647; în sfârșit în capitala Târgoviște în 1646, 1649, 1651, 1652.

Fără îndoială tot de la Petru Movilă a adus și Vasile Lupu tipografia

așezată în mănăstirea Trei Sfetitele din Iași, care a lucrat numai 3 ani, 1643—1646, și a tipărit numai trei cărți.

Multe feluri de trebuințe au îndemnat pe înțeleptul Mateiu Vodă să aducă iar tipografia în țară, unde lucrase atât de frumos în secolul precedent; dar fără îndoială că un puternic îndemnător întru aceasta a fost lumina acelui timp, Udriște Năsturel, fratele Doamnei Elena, bărbat învățat, cu știință de multe limbi, care traducea din latinește în slavonește și din slavonește în românește, și care a fost conducătorul activității literare din timpul acelei luminoase domnii.

Evenimente din afară veniau asemenea să îndemne o curte luminată și patriotică, cum a fost a lui Mateiu Vodă, să se ocupe de aproape de biserică, în care pe atunci eră concentrată întreagă viața intelectuală a țării, și să se folosească de binecuvântatul meșteșug al tiparului, spre a răspândi în cler și între puținii cărturari profani cărți multe — se înțelege religioase — în dar sau mult mai eftine decât copiile făcute cu mâna prin mănăstiri.

Protestanții continuau lupta cu catolicii și au întins-o și în lumea ortodoxă. Însăși Patriarchia din Constantinople fusese învăluită în aceste lupte înverșunate, în cari armele nu mai erau argumentele teologice, ci intrigile cele mai veninoase. Patriarchul Ciril Lucaris își perduse scaunul, și biserica ortodoxă de răsărit ferbea între însinuările și ispitele pre cari i le suflau, într'o ureche protestanții, în cea-laltă catolicii, unii în potrivea altora.

Principatele noastre românești nu numai că nu au rămas în afară de aceste ferberi, ci din potrivă ele au slujit ortodoxiei de port de mântuire, de loc liniștit și adăpostit, în care să se descurce intrigile, să se desamețească capetele, spre a se feri de nouă sfâșieri și de frământări viitoare. Pentru aceasta s'a ținut la 1641 sinodul de la Iași.

Preste Carpați, în Ardealul vecin și românesc, Calvinistii Unguri fiind a-tot-puternici, căci aveau în mână tronul și stăpânirea, au început o lucrare directă asupra Românilor, spre a-i supune prin măsuri tot mai tari sub stăpânirea bisericii lor. Acțiunea aceasta este fără asemănare mai puternică decât cea din secolul precedent. La 1640 se tipărește românește *Catehismul calvinesc*, la 1641 se retipărește

Cazania cea mare a lui Lucas Hirscher de la 1581, *Noul Testament* la 1648, *Psaltirea* la 1651. Insuși Principele Gheorghe Rákóczi a dat poruncă și ajutor pentru tipărirea acestor cărți românești socotite necesare pentru a pregăti pe Români pentru calvinizare. Nu atât prin convingere și prin cărți voiau însă Calvinii puternici să atragă pe Români, ci prin poruncă, prin puterea statului care le era în mână. Pentru aceasta a dat Principele Rákóczi diploma din 1643, prin care poruncește Românilor și episcopului lor să primească și să răspândească învățăturile calvine, și în locul întâi să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu în limba românească înțeleasă de popor.

Conducătorii Principatelor și ai bisericii ortodoxe românești nu puteau sta nepăsători față de siluirea ce se făcea Românilor de preste Carpați, frați de neam, de limbă și de religie, a căror biserică era, din timpuri nepomenite, atârnoată de mitropolia Țării-Românești. În fruntea luptei în privința acțiunii calviniste s'a pus Varlaam Mitropolitul Moldovei, cu toți prelații amânduror Principatelor, cari s'au strâns în sinod la 1645 și au tipărit în același an românește cunoscutul *Răspuns* în privința Catehismului calvinesc de la 1640. Acțiunea pentru împedecarea calvinizării s'a continuat apoi indirect prin puternica influență pe care Principatele au avut-o totdeauna la Români de peste Carpați.

S'a spus că pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu se petrece un eveniment din cele mai însemnate pentru istoria culturală a poporului român: «*Se introduce în slujba obștească și oficială a bisericii limba română în locul acelei slavone întrebuințate până atunci*». Această afirmare s'a repetat de multe ori, și trece drept un adevăr stabilit; ea nu este însă conformă cu faptele.

Este destul să privim lista cărților tipărite în Țara-Românească între 1635 și 1652, spre a ne încredința că lucrurile stau alt-fel. Din toate tipografiile lui Mateiu Vodă, pentru cari cumintele Domn făcuse în țară și moară de hârtie, au eșit 17 cărți, — 9 slavone, 5 românești, și 3 amestecate. Aceste cărți trebuiesc deosebite după cuprinsul și scopul lor în: a) cărți de ritual, b) cărți de cetire sau de învățătură religioasă

și profană. Cele cinci cărți tipărite românește sunt *numai* cărți de cetire: trei cazanii și două cărți de legi, nici una singură carte de slujbă religioasă; între cele 9 cărți tipărite slavonește sunt trei de cetire (două edițiuni de Psaltire și Imitația lui Christos) și șase cărți de slujbă: *Liturghia, Molitvenicul, Antologhion* sau *Mineiul ales, Triodul înflorit, Penticostariul* — adică toate cărțile trebuitoare preotului la slujbele bisericești în biserică și afară.

Din această enumerare se vede lămurit că Mateiu Basarab nu a scos limba slavonească din biserică, ci mai vârtos a păstrat-o în tot ritul, în toată slujba bisericească. Și mai puțin se poate atribui această reformă lui Vasile Lupu, din a cărui tipografie au eșit numai trei cărți: *Cazania, Șapte taine* și *Cartea de legi*, cari nu au nici o legătură cu slujbele religioase ale bisericii.

Nici nu putea avea în gând Mateiu Vodă să facă atunci această reformă. Limba slavonească eră de veacuri singura limbă bisericească la Români, această limbă eră legătura vie între toți creștinii ortodoksi: Românii de la Dunăre și din Carpați și Slavii Bulgari și Sârbi din Peninsula Balcanică. De la căderea lor deplină sub stăpânirea Turcilor, popoarele creștine de peste Dunăre își îndreptau priviri de speranțe spre noi; 40 ani înainte de Mateiu Vodă ele au tresărit la lucirea paloșului lui Michaiu Viteazul, și speranțele de mântuire s'au întărit și privirile s'au întors și mai mult spre țările românești. De aceea Mateiu Basarab la 1637 și 1638, tipărind de două ori *Psaltirea* în slavonește, spre a o împărți în dar tuturor acestor popoare, adresează domnescul său cuvânt așa: «drept credinciosului și evlaviosului neam «al patriei noastre și altor neamuri înrudite cu noi după credință și având același vestit dialect slavonesc ca limbă, și cu deosebire «*Bulgarilor, Sârbilor, Ungrovlachilor, Moldovlachilor și celor-lalți.*»

Insăși Doamna Elena face cheltueala pentru a tipări *Triodul înflorit* și *Penticostariul* la 1649 în slavonește, pe care îl închină călugărilor sârbi din S-tul Munte al Atonului.

Către sfârșitul domniei bunului și înțeleptului Mateiu Vodă se face un pas însemnat înainte: în anii 1650 — 1652 s'au tipărit trei cărți

16349.

pentru slujbe bisericești cu totul speciale: *Îmmormântarea preoților* (1650), *Botezarea și Miruirea* (1651), *Sfințirea bisericilor* (1652). Aceste cărți nu mai sunt făcute pentru tot clerul ortodox, slav și român, ci numai pentru preoții și arhieriei români, dar și într'însele se cuprind dovezi neîndoioase că nici gând nu fusese în această epocă de a introduce în slujbele bisericii limba românească în locul celei slavone. Românește s'au tipărit în aceste cărți *numai arătările tipicului*, adică instrucțiunile cum trebuie să se facă slujba, cântările și rugăciunile, rămânând toate în slavonește.

Mitropolitul Ungrovlachiei Ștefan, care a tipărit la 1651 cartea despre *Botez și mir*, pune în fruntea ei o lungă prefață și spune lămurit că preoții țării sunt în neștiință și că se face mare imputare țării și preoților «mai vârtos de către hulnicii de lege» — evidentă aluzie la Calviniștii din Ardeal — «cum nu știm slujii taînele sfinteï Bisericiï»; de aceea «gândiū — zice Mitropolitul — să ieu împutarea batjocurilor «de asupra acestei țărișoare» și a tipărit «nu cum aū fost până acum «slavonește tipicurile», «ce tot românește toate pre rând». Atât eră de puternică ținerea la tradiția slavonească, în cât și numai pentru atâta Mitropolitul întâmpină o puternică opoziție, căci zice: «de am mai «dres rânduialele și le-am propus românește... nu să cade vouă... «să vă înponcișaiți și să vă scârbiți în potriva păstorului vostru.»

Se închee domnia lui Mateiu Basarab și încetează iar activitatea literară bisericească timp de trei-zeci de ani, dar Românii păstrează cu stăruință în slujbele bisericesci limba slavă, care în fața propagandei calvine va fi socotită încă mult timp înainte ca un semn caracteristic al ortodoxiei, iar introducerea limbii poporului în biserică va fi socotită și combătută ca o tendință protestantă calvinistă.

IV.

Activitatea literară religioasă se reîncepe, de astă dată în Moldova, de zelosul prelat și cărturar Dosofteiu, episcop la Huși și la Roman, apoi 15 ani Mitropolitul țării (1671—1686). De unde a venit acest prelat și unde și-a câștigat întâia învățătură nu știm; el avea însă

multă știință de carte pentru acel timp și cultură polonă, așa în cât probabil este să fi învățat la Kiev sau într'o mănăstire de aceeași școală. Dosofteiu a primit fără îndoială unele idei protestante; așa se explică faptul că dînsul, prin muncă grea de «cinci ani foarte cu osîrdie «mare», a făcut în limba românească *Psaltirea versificată*, lucru cu totul protestant; și apoi că eră cu totul câștigat pentru ideea de a introduce pe de-a întregul în locul celei slave limba românească în toată slujba bisericească.

Pentru realizarea acestei idei — pe lângă mai multe prețioase cărți de învățătură religioasă traduse și tipărite de dînsul — el a tradus și tipărit întâia oară cu totul în limba românească câte-vă din cărțile principale ale cultului: *Liturghia* la 1679 și 1683, *Molitvenicul* la 1681, *Octoihul* la 1683.

Lucrarea Mitropolitului Dosofteiu a rămas însă o încercare cu totul izolată și făcută într'o epocă prea agitată în Moldova, în cât nu printr'însa se putea înlătură tradiția seculară.

Lucrarea cu rost se reiea în Țara-Românească, în timpul celor două lungi domnii, a lui Șerban Vodă Cantacuzino (1679—1688) și a lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714), de doi mari Mitropoliți, Teodosie și Antim, și alți câți-vă prelați cărturari.

La 1680 luminatul Mitropolit Teodosie reîncepe lucrarea, de unde a lăsat-o la 1651 Mitropolitul Ștefan, făcând un mic pas înainte. El tipărește cu cheltueala lui Șerban Vodă una după alta trei frumoase cărți românești, *Liturghia* la 1680, *Evanghelia* la 1682 și *Apostolul* la 1683, cari se împart în dar în toată țara, cu scop cel puțin tot atâta politic cât și bisericesc.

În fruntea *Liturghiei* de la 1680 Mitropolitul a tipărit o minunată scrisoare de închinare către Domn, pre care o numește cu vorbe latine «*Epistola dedicatoria*» și în care — după ce arată cât este de greu a se folosi cărțile în limbi străine — zice :

«Acésta dar văzând și noi, că necum lipséște în limba noastră de a fi ca să înțelegă Nărodului, ce încă și mulți, de nu mai mulți Preoți, și alalt cîn beserecesc de a cunoaște orânduiala și țeremoniile ei cum a să slujî trebuie, și fiește care la vrémé ei, de a să zice și de a se glăsuî, putincioși nu sânt. Și mai vartos aciasta și den neînvățatură, și den neînțelgeré

limbii pogoară, care noao jalnic și plânguros lucru iaste într'atăta micșorare și călcare rodului nostru cestui rumănesc, carele odată, și elū numărat între putérnicile némurī, și între tarii oameni să număra, iară acum atăta de supus, și de ocărăt iaste, cât nice învățatură, nice știință, nice armă, nici legi, nice un obiceiū întru tot rodul, ce să pomenéște astăzi rumăn (1) nu iaste, ce ca nește nemérnici și orbi într'un obor învărtindu-se și înfășurându-se, de la streini și dela varvari, doară și dela vrăjmașii rodului nostru, cer și să împrumutéză, și de carte și de limbă, și de învățatură. O grea și duroasă întâmplare!

«Însă dar, ca de tot în praf și în cenușă lucrurile noastre să nu să ducă, drept că cât neștine va puté pentru ca să ajute rodul și féliul lui datoriu iaste; și măcar o scântée cătră atâte mii ale altora la focuri mari ce se văd zgândărând, de a lumina dentr'un tăciunaș cât de mic, încă neștine a o lăsa și a se lenevi de a nu o mișca ne trebuie. Precum și noi acumă pentru folosul cunoșcând al némului nostru, mai vartos al cétii Beserecești, *nevoit-am de ciastă dată de am dat în lumină Lyturghiia, și nu mai mult alta am făcut* (săvai că gândim că altă dată ca aciasta nu s-au făcut), *fără cât tipicul ei tot di pe izvod grecesc pre orânduiala lui, pre limba noastră am întors, pentru ca preoții și diaconii, măcar cât de puțin ar ști, lesne să să povățuiască, de a puté cunoaște*, ce iaste a face, și a sluji. Iară Lyturghiia toată a o prepune pre limba noastră și a o muta, nice am vrut, nice am cutezat, drept mărturisesc pentru multe alte pricini ce m'au împins, săvai că și pentru scurtă limba noastră ce iaste; o am făcut și pentru lipsa dăscăliilor (cum am zis) ce nu sânt întru ticălos rodul nostru și pentru neînțelégere Năroadelor, tainile ce sânt și ce însemnéză, și și pentru neobiciaiul beserecii noastre ce până astăzi n'au ținut.»

Aceste mișcătoare cuvinte ale Mitropolitului Teodosie de la 1680 ne arată că nici atunci nu putea fi încă vorba de a se scoate limba slavă din slujba bisericii și a pune în locul ei pre cea românească.

Un hotărît pas înainte se face totuși atunci chiar sub autoritatea cuvântului Domnesc: la 1682 se tipărește românește *Evanghelia* și la 1683 *Apostolul* spre a se ceti în biserică în limba poporului. Insuși Domnitorul se pune cu numele său în fruntea acestor două cărți, pre cari le dă în

(1) «Între Rumăni ce zicem, cuprindem și pre Moldoveni, că tot dintr'o fântână cură.»

«dar pre la toate biserecile țării noastre.» Despre Evanghelie zice Domnitorul: «Ne-am nevoit de am săvârșit acest lucru dumnezeesc, svântă această «Evanghelie . . . , poruncit-am fratelui nostru Iordachie Cantacuzino vel «Stolnic de o aŭ îndreptat, . . . alcătuiindu-se și svintele cuvinte *spre «mai alésă înțelegere a limbii românești»*; iar despre Apostol spune: «poruncit-am a știuților și învățaților . . . de aŭ tălcuit sfânta scriptură «cea nouă *spre bună înțelegerea a limbii noastre.*»

Șerban Vodă a introdus deci în serviciul bisericesc cetirea Evangheliei și a Apostolului în limba românească, cari și ele se cetiau până atunci slavonește.

Peste Carpați, după 1680, vedem tot mai des cărțile de slujbă bisericească prefăcute cu totul în românește, fără cântări slavone; aceasta se vede nu atât din cele câte-vă cărți tipărite la îndemnul Calvinistilor, pe atunci încă în cei din urmă ani de putere (*Ceaslovețul* la 1685, *Rânduiala Diaconstvelor* la 1687, *Moltivenic* la 1689), cât mai ales din cărțile manuscrise, cari în număr destul de mare ne-au rămas din acel timp, *Ceaslov*, *Octoih*, și altele. Acestea arată că preoții pe acolo nu mai puteau face slujbele sfinte în slavonește și începuse a le face românește după cărți traduse și scrise cu mâna mai ales de un dascăl mers în țara Crișurilor din Moldova, numit Vasilie Sturzea Moldoveanul.

Dar nu la bieții Români de peste Carpați avem să căutăm păstrarea sau părăsirea conștientă a vechei tradiții slavone în ritul bisericesc, nici în Moldova, unde — după plecarea Mitropolitului Dosofteiu la 1686 — activitatea literară religioasă încetează aproape cu totul până spre sfârșitul secolului XVIII. Acea tradițiune s'a păstrat în Țara-Românească, unde Vodă Brâncoveanu, urmând lui Șerban-Vodă, voia să întunece întru toate domnia acestuia.

În lunga domnie de 26 ani a lui Brâncoveanu s'au făcut în țară mai multe tipografii mari la Snagov, Buzău, Râmnic, București; — s'au tipărit cărți bisericești, și de slujbă și de învățătură, mult mai multe ca până atunci, mult mai mari și mai bogate. Atunci s'au tipărit întâia oară la noi, la Buzău, de Episcopul Mitrofan, *Mineele* cele mari în 12 volume și toate cărțile de slujbă ale ritului ortodox, în forma lor cea mai dezvoltată. În toate aceste cărți tipărite în anii 1698—1702,

românește sunt tipărite numai arătările tipicului și cetirile, Evanghelia, Apostolul, și celelalte cetiri; iar toate cântările, tot ce auziă creștinul din gura preotului de la altar și de la cântărețul din strană, toate se rostiau numai în limba slavă până spre sfârșitul domniei lui Brâncoveanu.

Dar iată un fapt interesant din acest timp, tocmai pentru că este izolat: un prelat progresist, foarte probabil neobositul cărturar și tipograf Antim Ivireanu, a voit să facă în românește serviciul cununiei unuia său mai multor fii domnești, beizadele, cum se zicea atunci. A tradus spre acest scop românește slujba logodnei și a cununiei, adăugând la sfârșit o rugăciune deosebită spre a se rostî în fața Domnului pentru fericirea lui și a familiei domnești. Această traducere, frumos scrisă, se găsește lipită lângă un exemplar legat al cărții despre Botez și Mir tipărită la 1651.

Dar ce dovadă mai hotărîtoare trebuiește spre a ne arăta că până în domnia lui Brâncoveanu nu limba românească, ci cea slavă eră la noi limba ritului bisericesc, decât vestitele porunci pre cari, la 1698, le-a dat, în Mitropolia din București, Dionisie, Patriarchul Ierusalimului, lui Atanasie, Episcopul Ardealului, atunci sfințit? Aceste porunci date episcopului românesc de peste munți spre a se întoarce acolo întărit cu ele, ca să păstorească turma cea bântuită de eresuri străine, au fost scrise și în *Condica sîntă* a Mitropoliei Ungro-Vlachiei.

La punctul 5 al lor se zice: «Trebuie arhieria ta, slujba bisericii, adică *Ohtaivul, Miniaele* și alalte cărți ce se cântă Duminecile și sărbătorile și slujba de toate zilele, să te nevoești în deadinsul să se cetescă toate pe limba slavonescă sau elinescă, iar nu românescă sau într'alt chip». La punctul următor adauge ca Evanghelia să pue să se cetească au slavonește au românește; iar la punctul 2 se spune episcopului să propoveduească cuvântul lui Dumnezeu la Sârbi și la Ruși pe limba slavonească, iar la Români pe limba românească.

Spre sfârșitul domniei lui Brâncoveanu, la 1713, s'au tipărit în țară la Târgoviște, întâia oară, cele două principale cărți de ritual — *Liturghia* și *Molitvenicul*, întregi în limba românească.

Aceasta este întâia ruptură a tradiției slave. De acum cărțile tipărite

numai românește sunt tot mai dese, iar cele cu cântări în limba slavă tot mai rare, la 1715, 1717, 1726 și cea din urmă la 1736.

Din aceste fapte se vede lămurit că scoaterea limbii slave din biserica Românilor și ridicarea limbii noastre naționale ca limbă liturgică în locu-i, s'a îndeplinit numai în întâiele 3 decenii ale secolului XVIII. Această schimbare atât de însemnată în istoria noastră culturală nu s'a făcut de odată, nici prin porunci domnești, nici prin hotărâri de sinoade și de prelați, ci cu încetul, prin trebuința din ce în ce mai mult simțită de toți și după ce încetară și cauzele cari făcuse să se creadă că păstrarea limbii slave în biserica noastră eră o necesitate pentru păstrarea ortodoxiei.

Sire,

Alteță Regală,

Domnilor Colegi,

Această cuvântare, poate prea obositoare, a avut scopul de a arăta cum și când limba românească și-a îndeplinit emanciparea bisericească luându-și locul de singură limbă a altarului și a stranei în bisericile poporului românesc, pozițiune în care nu mai fusese nici odată și de la care fusese ținută departe îndelungi secolii de limba slavă.

Emanciparea s'a început tot lângă biserică către sfârșitul secolului XV și în secolul XVI; apoi limba noastră a devenit limbă literară, limba cărții profane și a celei religioase în secolul XVII, și de abia în întâiele trei decenii ale secolului XVIII a ajuns ea și limba altarului, limba rituală a întregului cult bisericesc. Așa se vede din cercetarea cărților vechi.

Un mare dar de la Dumnezeu este acea calitate a neamului nostru, care este înțelepciunea, cumpătul. Acest cumpăt și această înțelepciune s'au manifestat tot-deauna, atât în dezvoltarea noastră culturală și literară, cât și în cea politică. Incet și fără sguđuire s'a înlăturat în secolii XVI, XVII și XVIII limba slavă din cartea și din biserica Românilor, din ac-

tele particulare și din cele oficiale ale cancelariei domnești; fără sguire am intrat în spiritul culturii apusene, am schimbat direcțiunea de desvoltare a limbii și am părăsit scrierea cirilică luând în locu-i pe cea latină, mai întâiu în scrierea privată, apoi în cea oficială, și la sfârșit de tot — în zilele noastre — și în cărțile bisericești. Toată această mare reformă s'a făcut fără siluire, fără sguiri, prin convingerea tuturor. De aceea ea este temeinică și efectele ei vor fi eterne, căci eternă va fi și viața și lucrarea neamului nostru.

De abiă sunt două sute de ani, de când în casa Domnului Românul își aude numai limba lui strămoșească. Din Sătmar până la Mare și de la gura Tisei până la Hotin preotul și cântărețul cetesc și cântă Românului în limba lui părintească, iar acum de câte-vă zecimi de ani Românimea de peste Balcani, înviorată de viața noastră de aici, se năzuesce să și-o aibă și dinsa în școala și în biserica ei.

Această limbă este legătura sfântă, care face unitatea vieții sufletești a tuturor părților neamului nostru, împrăștiat sub deosebite stăpâniri. De aceea se cuvine să ne atingem de ea cu acel respect cu care omul cu minte se apropie de tot ce este sfânt. Respectul trebuie să fie îndoit, înzecit, când este vorba de limba bisericii, de limba sfintei rugăciuni și a sfintelor cântări, cari ne înalță când suntem în bine, ne mângâie și ne întăresc în amar și în necazuri. Limba cărților bisericești trebuie să fie respectată și statornică, și numai atunci se cuvine să fie scos dintr'însa un cuvânt, când el nu mai este înțeles de cei de astăzi, și numai atunci este bine să fie introdus un cuvânt nou, când el a ajuns în întrebuintărea și în înțelegerea tuturor, altfel se calcă cuvântul sfânt al Apostolului și se închide în vorbe neînțelese învățătura și ruga care trebuie să înalțe sufletele celor mulți și umiliți.

Cele două mai înalte instituțiuni sufletești și culturale ale neamului nostru — Biserica și Academia — au în sarcina lor îngrijirea pentru buna păstrare și înțeleapta desvoltare a acestei limbi, prin care se unese într'un singur suflet și într'o singură viață toate sufletele viețuitoare și toate mințile lucrătoare ale neamului românesc.

Sire,

Cele două mari calități ale neamului nostru : cumpătul și înțelepciunea, moștenite de la strămoși, ne-au scăpat de peire în secolii de grele vijelii prin cari am trecut. Înțelepciunea strămoșească este personificată acum în persoana Maiestății Voastre, căruia Cel-de-sus I-a dat în grijă conducerea acestei țări de aproape patru-zeci de ani. Românii privesc cu admirațiune nesfârșită progresele uimitoare îndeplinite și cu speranță adâncă și neclintită viitorul asigurat. Iubirea caldă și statornică ce Maiestatea Voastră arată zilnic prin cuvinte și prin fapte limbii românești, și pe care o va lăsa moștenire scumpă Augustelor Odrasle ale Augustei noastre Dinastii Regale, asigură și limbii românești, ca întregii noastre vieți naționale, o dezvoltare înțeleaptă și glorioasă.

Să trăiți Maiestate, Rege înțelept și glorios ! Trăească Augusta noastră Dinastie Regală !

Să trăească România și limba românească în vecii vecilor !

Trăească Academia Română !

RĂSPUNSUL D-LUI D. A. STURDZA

LA

DISCURSUL DE RECEPȚIUNE AL D-LUI I. BIANU

Sire,

Ziua în care Maiestatea Voastră veniți în mijlocul nostru și prezidați ședințele Academiei Române, este o zi de sărbătoare, căci ni se reamintește viu tot ce acest Institut de cultură națională datorește muncii și râvnei neobosite a Maiestății Voastre.

Protecțiunea acordată de Maiestatea Voastră Academiei nu a fost numai acel ajutor ce se revarsă asupra unui Institut de cultură din partea Suveranului înțelept, ci a fost și este o conlucrare, care dirige și îndreptează spre țeluri înalte, clar și bine definite.

Această conlucrare s'a accentuat de la prima zi, când membrii Academiei s'au prezintat Maiestății Voastre, în 27 August 1867: Cuvintele Voastre au fost atunci:

«Sunt convins că frumoasa operă, demna lucrare ce ați întreprins, nu va întârziă de a fi încoronată de cel mai bun succes.»

Un an mai târziu, în 15 Septemvrie 1868, viind în sânul Academiei ne-ați amintit că:

«O națiune, care ține la dezvoltarea artelor și a științelor, ajunge lesne la acest scop fericit, care este mărimea, tăria și independența unui popor.»

Ast-fel, din înălțimea pe care stați, ne-ați indicat de la început țelul de urmărit.

Ziua de astăzi însă este o zi de sărbătoare deosebită, căci împrejurul datei de 21 Martie se grupează un șir de amintiri, cari sunt o

dovadă vie, câtă sollicitudine părintească Maiestatea Voastră acordați acestui Institut național.

Se împlinesc chiar astăzi două-zeci și trei de ani, de când Maiestatea Voastră, răspunzând Academiei pentru felicitările ce ea Vă aducea cu ocaziunea proclamării Regatului, ați precizat țeluri depărtate prin următoarele cuvinte:

«Academia are o frumoasă misiune: ea este și va fi focarul științelor, care va străluci departe peste hotarele noastre.»

După zece ani ați adăugat:

«Sunt tocmai două-zeci și cinci de ani, de când Academia s'a ridicat ca prevestitoare a Domniei Mele, care a avut fericirea de a întemeia Regatul român. De la început s'a dat tinerei noastre societăți a Academiei o deosebită importanță, chemând ca membri pe mulți bărbați de Stat, cari au lucrat și luptat pentru Unirea Principatelor române și cari au fost sfetnicii Mei credincioși în timpul renașterii României. Ei au scris dar prin fapte istoria noastră modernă, ei au făcut prin cercetările lor istorice lumină asupra unui trecut întunecos și au deșteptat simțimântul național, care ne-a dus la izbândă și ne-a dat neatârnairea. Academia are ast-fel o frumoasă parte la dezvoltarea și întărirea țării. Doresc ca și în viitor lucrările Domniilor-Voastre să încălzească inimile tinerimii și să înflăcăreze în ele iubirea de patrie.»

Peste câte-vă zile, în 27 Martie, se împlinesc două-zeci și cinci de ani, de când prin lege Academia Română a fost declarată Institut Național.

Academia nu poate însă să nu-și reamintească astăzi trei zile însemnate, trei zile istorice din viața ei proprie, datorate tus-trele Maiestății Voastre.

Intâia zi este cea de 25 Martie 1890, când Maiestatea Voastră ați introdus în Academie pe prea grațioasa și mult iubita noastră Regină Elisaveta, zicându-ne:

«Academia are astăzi o ședință, care va rămâne memorabilă în analele sale—Regina va lua cuvântul. Nu s'a întâmplat nici odată ca o Regină să vorbească înaintea unui corp științific. Sunt mândru,

«că tocmai Academia Română poate să înscrie în *«curriculum vitae suae»*, încă înaintea nunții sale de argint, acest fapt unic, pe care-l salutăm noi toți cu o vie mulțumire.»

A doua zi este cea de 16 Martie 1890, când ați prezentat Academiei pe Moștenitorul Tronului, și ați cuvântat însemnătatea zilei ast-fel :

«Invățănd de timpuriu frumoasa limbă românească și prețuind de pe acum istoria națională, atât de bogată în evenimente mari și glorioase, Principele Moștenitor știe prețui desvoltarea și propășirea Statului românesc. Având acum pe Moștenitorul Meu lângă Mine, voiu deșteptă și voiu încălzi necontenit în inima sa simțimântul datoriei către țară și al iubirii de patrie, pentru ca la timpul său să poată ocupa cu vrednicie locul înalt, de unde e chemat să fie un apărător convins al instituțiunilor țării, un sprijinitor plin de râvnă și înfocat al limbii și al literaturii strămoșești, pe care am îmbră-
«fișat-o cu atâta statornicie și dragoste din ziua când numele Meu a fost înscris în fruntea Academiei. Această onoare o pot răsplăți numai prin o voință hotărâtă de a face ce este în puterea Mea, ocrotind istoria națională prin fapte vrednice ale neamului românesc.»

Aceste două zile sunt și vor rămâne scumpe Academiei Române, pentru că ele ne arată voința Maiestății Voastre, ca familia noastră Regală să rămână în veci strâns legată de marele Institut cultural ce reprezentăm, îmbărbătându-ne precum de mult ați zis la *«muncă conștiințioasă și la cugetări serioase, singure în stare a da unui stat putere și viață.»*

A treia zi din Martie este intim legată de cercul de activitate mai special al Academiei, de însuși fundamentul pe care această instituțiune a fost așezată, de cestiunile privitoare la limba noastră națională și la istoria patriei,—de acele două cestiuni, cari leagă într'un lanț neîntrerupt trecutul, prezentul și viitorul, și dau însuflețire și impulsie rostului ori-cărui popor și la deslegarea căroră Maiestatea Voastră ați pus mâna Voastră energică, lucrând cu noi, dându-ne nouă îndemn luminat și sprijin inimos.

În cuvântarea memorabilă din ziua de 23 Martie 1884 ați zis :

«*Lucrările de căpetenie ale Academiei sunt istoria și limba, teme-*

«liile existenței noastre naționale. Țara datorește Academiei un șir
 «de documente istorice, . . . cari răspândesc o nouă lumină asupra
 «trecutului neamului românesc, nu mai puțin însă trebuie să ne ocu-
 «păm și de viitor — de limba noastră, care s'a păstrat neatinsă în
 «câmpiile roditoare ale Dunărei, în plaiurile mărețe ale Carpaților.
 «Ce sarcină mai dulce poate avea Academia decât a lua sub paza sa
 «această limbă veche, pe care poporul o înțelege și o iubeste? Măn-
 «ținem frumoasele expresiuni întrebuițate de străbuni și nu ne temem
 «de cuvinte, cari au căpătat de veacuri împământenirea. Să ne ferim
 «însă de o îmbelșugare de expresiuni moderne cari, nepunând o sta-
 «vilă la timp, vor înstrăina poporului limba sa».

Supuind atunci chibzuirii Academiei întreprinderea «Marelui Etimo-
 logic al României», ne-ați dat un sfat prea înțelept zicând:

«Lucrarea aceasta este foarte întinsă, poate chiar nemărginită: să
 «ne amintim însă cuvintele lui Horatiu — est modus in rebus, sunt
 «certi denique fines —, și sunt convins că opera Academiei, care își
 «va ridică sie-și un monument neperitor, va fi încoronată de o iz-
 «bândă fericită».

Au trecut de atunci două-zeci de ani. Nu s'a rezolvit încă marea pro-
 blemă pusă înainte de Maiestatea Voastră, dar avem speranța întem-
 meiată că lucrarea Tezaurului limbii române, schițată de Maiestatea
 Voastră cu atâta măiestrie în câte-vă cuvinte, se va afla în scurt timp în
 mâinile fie-cărui Român, servind ca un dreptar al dezvoltării limbii ro-
 mânești în mod natural și logic, împedcând-o să rătăcească pe câmpii
 lăaturalnice spre dauna frumuseții ei.

Privind la greutatea de cari ședințele plenului Academiei sunt în-
 conjurate în luna lui Martie, adesea ne-am gândit să schimbăm epoca
 acestor întruniri anuale. Greu însă ne va fi nouă, celor bătrâni ai
 acestui institut, să ne despărțim de această lună, la amintirea înălță-
 toarelor zile ale ei, în cari s'au făurit legături sfinte între Maiestatea
 Voastră și Academie și s'a dat lucrărilor noastre o impulsune, care
 va trece departe peste capetele multor generațiuni.

Astăzi chiar, tot în luna lui Martie, nu serbăm oare una din zilele
 cele mari ale Academiei, când Fundatorul însuși al Regatului român,

care în scurt timp și-a luat loc în mișcarea cea mare a lumii, ne-a arătat prin cuvântarea Sa, cum istoricul poate pătrunde cele de mult petrecute, când el are înțelegerea prezentului, și cum numai înțelegerea timpului în care trăim ne poate conduce a reconstrui timpurile de mai înainte.

Trebue însă cu toții să mărturisim, și se cade ca această mărturisire Academia să o facă dinaintea Augustului ei Protector, că nimic nu poate întări într'un popor mai cu temeinicie convicțiunea unui viitor asigurat, ca faptul, rar în istoria omenirii, că Acela, care a schimbat fața unei țări, ridicând-o din lăngezeala în care se află, că Acela, care a reînnoit și înălțat viața unui popor, conducându-l la fapte mari și glorioase, că Acela, care a fundat cu înțelepciune și cu rost așezământul unui stat și unui popor, nu numai ținând sus cu mână puternică stindardul lor, ci arătând calea viitorului prin practicarea proprie a virtuților casnice și cetățenești, a virtuților bărbatului învățat și de stat, a virtuților Suveranului; că Acela însuși desfășură dinaintea fundațiunii Sale legăturile intime cari leagă prezentul de trecut, și cum aceste legături se mântin peste ani, peste veacuri, devenind factori importanți ai vieții prezente și viitoare.

Noi, contimporanii Maiestății Voastre, suntem martorii acestui fapt măreț, și mulțumind Cerului că l-am văzut și l-am pipăit, vom păstra cu sfințenie în inimile noastre amintirea lui, transmițând-o urmașilor noștri. Marturi vii suntem nu numai că ați fundat pe temelii sănătoase Regatul României, dar că ați dat fundațiunii Voastre și poporului român o direcțiune, pe care nici timpul, nici oamenii nu o pot schimba. A trecut patria noastră prin multe și grele suferințe, dar a ajuns corabia în port asigurat de valuri și de furtuni, și aceasta se datorește Marelui și Înțeleptului Rege Carol I. Iată istoria modernă a poporului român de la Dunărea de jos.

Fie-mi ertat ca în urma mișcătoarei cuvântări a Maiestății Voastre, care îmbrățișă într'o singură privire fapte mari istorice ale ilustrei familii Hohenzollern și ale vitejiei românești, despărțite prin cinci veacuri și unite prin avânturi sufletești, cari înalță inimile popoarelor, să aduc și eu aminte câteva momente din memorabila Voastră călătorie în Rusia. Am avut fericirea de a mă afla în suita Maiestății Voastre,

când ați vizitat la St. Petersburg pe Impăratul Nicolae II, nepotul prietenului Vostru de arme în luptele eroice ale armatei ruso-române din jurul Plevnei. De la Petersburg, călătoria Voastră s'a îndreptat spre Moscova și Kiev. În Moscova ați luat cu ai voștri reședința în vestitul palat al Kremlinului. Intr'una din zile erau strânși, Români și Ruși, în sala palatului numită a Sfântului Vladimir împrejurul Generalului Stolipin, care primise pe Maiestatea Voastră la Nicopole. Bătrânul ostaș ne da explicațiuni istorice și artistice asupra acelei frumoase săli, peste care se ridică o boltă impunătoare. De odată el se oprește în vorbirea sa și uitându-se, la noi, Români, ne arată pe pept insemnele de cavaler ale marei cruce a ordinului Sfântului Vladimir, și ne zice că amândouă aceste mari distincțiuni ostășești, primite în diferite epoce depărtate una de alta, le datorește la doi ofițeri de artilerie români, cari au facilitat prin admirabila conducere a bateriilor lor trecerea Dunărei, trupelor de sub comanda sa la Brăila în 1854, când a căpătat crucea de cavaler a Sfântului Vladimir, și la Nicopoli în 1877, la trecerea Dunării pentru ocuparea acestei cetăți, când i s'a dat marea cruce a Sfântului Vladimir. Această reamintire a faptelor ostășești a produs asupra celor ce ascultau o adâncă impresiune, ca și inscripțiunile din sala Sfântului Gheorghe, unde, pe plăcile ei albi, se află înscrise numele eroilor cari s'au ilustrat în jurul Plevnei, și unde strălucește și numele Maiestății Voastre. La Kiev am fost martor scenei mișcătoare, când vestitul General Dragomirow, care primise chiar atunci Marea Cruce a Stelei României reclamă, după două-zeci de ani de la căderea Plevnei, Crucea de fer românească a Trecerii Dunării și Virtutea Militară Românească, două decorații militare pe cari el le declară de o valoare covârșitoare pentru ori-ce ostaș. La pornirea de la Kiev s'a petrecut o altă scenă mișcătoare. Luând rămas bun de la Maiestatea Voastră, bătrânul erou cu lacrimi în ochi sărută dinaintea a zecimi de mii de cetățeni din Kiev mâinile Aceluia, care căpătase în cursul călătoriei Sale triumfale prin marele și puternicul Imperiu al Rusiei ovațiuni împărătești, precum nici un alt Suveran străin. În această călătorie s'a făurit în timp de pace frățietatea de arme din timpuri eroice. Ea a fost triumful înțelepciunii Voastre și al vitejiei românești.

Sire,

Dați-mi voce, să mă întorc acum către tânărul nostru coleg, care a ținut astăzi dinaintea Maiestății Voastre prima sa cuvântare în sânul Academiei.

Cei bătrâni dispar și cei tineri le ieau locul. Așa e rostul omenirii. Unde acest rost e bine așezat, unde cei bătrâni văd sub ochii și sfatul lor crescând o tinerime viguroasă și serioasă, conștiincioasă și muncitoare, care cu certitudine va țineă pasul celor bătrâni și-l va întrece, — acolo dezvoltarea normală a poporului e asigurată, bătrânii nu se despart de viață ca cei cari nu au nădejde, și tinerii intră în viață ca să înlocuească cu vrednicie pe cei bătrâni.

Atare lucru este, când această pregătire și însuflețire devine în tinerime conștientă, când ea se stabilește ca o datorie, când ea se sprijinește pe o instituțiune, unde invidia, această mare vrăjmașă a omenirii, nu există, unde munca conștiincioasă comună viează pe câmpul întins al științelor și faptuirilor omenești.

Suntem obișnuiți să numim Academia cel mai înalt institut de cultură al neamului românesc, și este cert că așa este, căci cine intră în Academie, intră într'o atmosferă însuflețită de cugetări cari au un mare țel — dănuirea vecinică a neamului românesc.

Greu este a ne urcă pe înălțimile cele înalte, de unde se desfășură privilor noastre o panoramă, care pare că cuprinde întreg pământul; mai greu este însă să ne mântinim pe acele vârfuri în contra furtunelor, tocmai acolo mai puternice. Trebuie să fii bine pregătit.

Ioan Bianu, eșind din fundul unei frumoase văi a Carpaților, a fost în junețea sa, un modest școlar al Blajului; dar acolo a avut fericirea de a fi pregătit spre o viață înălțătoare de un mare dascăl, de Tilmoteiu Cipariu, al cărui nume se va pronunța tot-deauna cu venerațiune de întreaga Academie prezentă și viitoare. La Cipariu a învățat Bianu a vorbi, a serie, a cultivă limba românească și a simți românește.

Când a venit în București ca să-și urmărească studiile, Bianu a fost

îmbrățișat cu căldură părintească de un alt dascăl mare, Laurianu, care l-a introdus în Academie ca scriitor. Sub aceste auspicii, în 1876, Bianu a avut onoarea de a vedea publicată în *Analele Academiei* prima sa lucrare — Disertațiunea asupra lui Samuil Clain. — Acesteia a urmat în 1879 edițiunea Psaltirei în versuri a Mitropolitului Dosofteiu, după originalul manuscris păstrat de Academie. Doi ani mai târziu i s'a încredințat ca profesor catedra limbii române în cursul superior la liceul Sfântul Sava; și curând după aceasta el a obținut prin concurs bursa pentru filologia romanică și a fost trimis la Milano în școala lui Ascoli și la Paris în școala lui Gaston Paris.

În anul acesta s'au împlinit 25 de ani, de când Bianu a fost numit Bibliotecarul și Archivarul nostru.

Când a intrat în Academie, Biblioteca numără 3.000 de volume; astăzi ea conține peste 100.000 volume tipărite, peste 4.000 volume manuscrise, peste 30.000 documente românești, cea mai însemnată colecțiune de monete românești și cea mai mare colecțiune de stampe, de portrete și de chărți geografice privitoare la istoria românească.

În această situațiune Bianu a publicat edițiuni de texte românești vechi și a început lucrări bibliografice, cari sunt la înălțimea științei moderne.

Ast-fel colegul nostru s'a suit treptat până a ajuns prin sine însuși în acest templu. El poate zice: «sic itur ad astra», căci serbează astăzi cu noi, ca egal îndreptățit, o sărbătoare frumoasă, care pentru dânsul s'a resfrânt în o zi sfântă a vieții sale.

Dar și noi Academia simțim o mare satisfacție de a fi crescut un bărbat, care ocupă astăzi loc de frunte în știință și învățământ, și care a devenit pentru noi nu numai un slujbaș vrednic, dar un ajutor indispensabil. Prin zelul și activitatea lui neobosită colecțiunile noastre au crescut și prin ordinea introdusă de dânsul aci, colecțiunile noastre pot fi utilizate de toți cari lucrează în vasta câmpie a științelor. În această muncă minuțioasă, care nu poate fi întreruptă un singur moment fără a zminti lucrările Academiei și lucrările acelor cari vin la noi să-și adăpostească munca lor; în mijlocul acestei sârguințe, Ioan Bianu ne-a dat chiar astăzi dovada vie, că merge îna-

inte în cercetările științifice, că munca sa proprie nu a încetat, și nu e pe calea de a încetă. El ne-a dovedit că e conștient, că omul vrednic numai atunci încetează a lucra, când își închide ochii pentru cele pământești, deschizându-și sufletul pentru cele cerești.

Sire,

Nu ne putem despărți de această memorabilă ședință fără să mulțumim Maiestateii Voastre cu inimi recunoscătoare, că, în mijlocul ocupațiilor și preocupărilor Voastre de Suveran, ați putut găsi un moment de liniște ca să vorbiți cu noi, ca să ne încurajați pe noi, ca să ne dați exemplul muncii voioase, neîntrerupte și îndreptată spre țeluri înalte, exemplul îndeplinirii cu sfințenie a datoriilor.

Nu mai puțin recunoscători suntem, că Moștenitorul Tronului a venit să se bucure cu noi de această sărbătoare, simțind cu noi toți importanța ei și luând parte la lucrările noastre.

Să trăiți Maiestatea Voastră și prea grațioasa noastră Regină!

Să trăească Principele și Principesa României cu Principii Carol și Nicolae, cu Principesele Elisaveta și Maria!

Să trăească România și să se întărească Academia Română în muncă mântuitoare pentru neamul românesc!

*Părerii și afirmări despre introducerea limbii românești
în biserica Românilor.*

A. D. Xenopol, *Istoria Românilor pentru clasele primare de ambe-sexele*, București 1879:

Pag. 73: «(Mateiu Basarab) introduce limba română în biserică în locul celei slavone.»

Pag. 81: «(Vasile Lupu) ca și domnitorul muntean, nu este însemnat prin răsboalele sale, ci prin introducerea în școli și biserică a limbei române în locul celei slavone, care până atunci domniă pretutindenea.»

Pag. 74: «Pentru a combate această încercare (de a întoarce pe Românii Ardeleni către luteranism) Mateiu Basarab în Muntenia și Vasile Lupu în Moldova introduseră și ei limba română în biserică și înființară tipografia pentru tipărirea de cărți religioase românești.»

(Asemenea în ed. din 1885, București, pp. 76, 77 și 84.)

(» » » » » 1890, Iași, pp. 111 și 115.)

Idem, *Istoria Românilor pentru Gimnasia și Licee*, Iași 1886:

Pag. 144: «Domniile lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu sunt caracterisate în privința cultivei printr'un fapt însemnat: *introducerea limbei române în slujba bisericească*. Până la ei predominase limba slavonă atât în biserică cât și în stat.»

Idem, *Curs de Istoria Românilor pentru școlile secundare*, Iași 1895:

Pag. 187: «Punerile pe românește ale textelor bisericești erau întrebuințate numai de privați în rugăciunile făcute în casele sau în paraclisele lor. Nu erau întrebuințate în slujba oficială publică a bisericelor, în care se slujă numai în limba slavonă.»

«Limba română se introduce în slujba oficială a bisericii mai întâi la Românii din Transilvania și anume prin dispozițiunile luate de protestanții acestei țări.»

Pag. 189: «Și în țările române limba slavonă e părăsită din slujba oficială a bisericii; dar aceasta se face mai târziu de cât în Transilvania, anume pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu (1633—1654) și din alte pricini decât cele ce aduseră această schimbare în Transilvania.

«Mateiu Basarab și Vasile Lupu, văzând că preoții care eșiau din școlile de popie nu mai sciau slavonește și deci nu puteau ceti cărțile slavoane ce se aflau în toate bisericile pentru sfânta slujbă, ... iar cărțile în limba

grecească nu aveau cine să le citească, de oare-ce preoții greci nu vroiau să se ducă la bisericile sărace, — pune să se tipărească cărți de slujba bisericească traduse din grecească în limba românească.»

(Asemenea, ed. 1897, Iași, revăzută și adausă, la pp. 137, 138 și 139.)

A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Iași 1891, Tom. IV :

Pag. 66: «Pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu se petrece un eveniment din cele mai însemnate pentru istoria culturală a poporului român. Se introduce în slujba obștească și oficială a bisericii limba română în locul acelei slavone întrebuițată până atunci. Limba română slujise în toate timpurile ca organ de închinare alături de cea slavonă însă numai în chip privat și nu oficial și sărbătoresc. Sub acești domni limba română face un pas însemnat în predominarea cugetării poporului român, fiind introdusă și în slujba obștească a dumnezeirii ca organ de rostire, și trecând apoi curând de la asemenea întrebuițare și în cancelariile domnești. Să căutăm a ne da seamă despre pricinile care determinară asemenea însemnată noire. Acest fapt al introducerii limbii române în slujba religioasă a poporului român se făcù mai întâiu peste munți, în țara Ardélului, și după aceea în țările române de la poalele lor. Nu numai timpul introducerii idiomului național în închinarea sărbătorească către Dumnezeu este deosebit, ci și pricinile care provocară asemenea schimbare în ambele regiuni.

«Peste munți introducerea limbii române în slujba oficială bisericească fu datorită propagandei luterane și calvine, și am cercetat aiure faptele ce se referă la această împrejurare.»

(Asemenea ediția populară, Iași 1896, VII, p. 48.)

Pag. 69—70: «La atâta însă se mărgini îmboldirea dată de teama lățirii calvinismului între ortodoxi, în biserica țărilor române și introducerea limbii române în slujba religioasă a Românilor de dincoace de munți nu fu datorită, precum greșit s'a admis până acuma, unei reacțiuni contra propagandei calvine, care întrebuițând limba română, spre a pătrunde în cugetul închinătorilor, ar fi provocat și pe Români a se slujî de același organ, spre a respinge eretica doctrină. S'a susținut ca o dogmă în necritica noastră istorie de până acum că Mateiu Basarab și Vasile Lupu, văzând pericolul ce ar izvorî pentru dreapta credință, din doctrinele conținute în cărțile de peste munți *tipărite românește*, s'ar fi hotărît a oferi și ei doritorilor de cetire cărți de cetire scrise românește, însă curate de ori-ce erezie și astfel ar fi luat două măsuri de odată: punerea cărților de religie pe românește și mai grabnica lor răspândire prin mijlocul tiparului. Intreaga mișcare culturală, provocată prin introducerea limbii române în biserica Munteniei și Moldovei ar fi deci datorită indirect unei îmboldiri apusene; nu ar fi fost un product al propriei noastre desvoltări.»

(Asemenea ediția populară, VII, pp. 50—51.)

Pag. 72: «E ușor de a dovedî că nu întâlnirea întâmplătoare a catehismului calvinesc între cărțile cele nouă, arătate de Udriște Năsturel, Mitropolitului

Varlam, a determinat marele eveniment al introducerii limbii române în biserică.»

(Asemenea ed. pop., VII, p. 53.)

Pag. 76—77: «Căci să se observe: nu poate fi vorba de introducerea limbii române în biserică în sensul acela că întrebuițarea ei în slujba dumnezească s'ar fi făcut pentru prima oară pe timpul domnilor îngemănați, întru cât am întâlnit *manuscripte* românești de cărți bisericești încă din decursul veacului al XVI-lea, poate chiar și mai vechi. Introducerea limbii române în biserică pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu poate avea numai înțelesul primei ei întrebuițări în *slujba obștească* a țărilor române, pentru care se și luară măsuri de răspândire a cărților române prin mijlocul tiparului.»

«Intru cât deci se constată întâi existența de manuscrise românești, de texte bisericești mai vechi chiar decât protestantismul, nici nu se poate pune întrebarea determinării introducerii limbii române în biserică prin o reacțiune contra calvinismului.»

«Dacă nu se poate afla pricina introducerii limbii române în slujba obștească a bisericii principatelor, în mișcarea de reacțiune contra propagandei calvine, să căutăm a determina cauzele adevărate ale acestui însemnat eveniment.»

(Asemenea ed. pop., VII, p. 55—56.)

Ar. Densusianu, Istoria limbei și literaturii române, Iași 1885:

Pag. 57: «*Periodul II* cuprinde timpul de la a. 1544 până la 1780, când apare întâia gramatică a limbei române. În acest period distingem două epoce, și anume cea d'întâi de la 1544 până la a. 1698, când o parte din Românii de peste Carpați s'au unit cu biserica Romei, fapt de mari consecințe pentru deșteptarea și cultura Românilor în general, și care coincide cu *introducerea generală în biserică a limbei române în locul celei slavoane.*»

(Asemenea în ed. 2-a, Iași 1894, pag. 158).

Idem — edițiunea a doua, Iași 1894:

Pag. 122: «S'a susținut de unii, chiar dintre Români, că numai reformațiunii avem de a mulțumi introducerea limbei românești în biserică. Această părere s'a născut până nu se știa, că dejă cu mult înainte de reformațiune limba română se întrebuița în scris și că se tradusese în ea cărți bisericești. Reformațiunea a ajutat tipărirea de cărți românești, dar nici de cum n'a dat întâiul impuls la traducerea lor, căci din contră este probat că propagatorii reformei tipăresc cea mai mare parte traduceri vechi (v. lit. biser.).

«După Luterani începură și Calvinii a lucra ca să atragă pe Români în secta lor, și fiind-că principele țării eră calvin, acțiunea lor devine din ce în ce mai violentă. Calvinii încep a impune Românilor prin lege episcopi calvini.

«Episcopul Ilie Iorest (1641—1643) este pus cu condițiune ca să tipărească și să introducă cărți românești cu dogme calvine, neîmplinind condițiunile a fost depus la an. 1643, și în locul lui s'a numit Simion Ștefan (1641—1651), care a primit *Catechismul calvinesc* tipărit, cum se vede, în acel an (iam exhibitum. Magaz. ist. 236 sq. Șincal an. 1643), și celelalte cărți preparate sub influența calvină.»

Pag. 124: «Tot-odată în acest secol începuse a se generaliză tot mai tare limba română în biserică. Sub Mateiu Basarab în Muntenia și sub contimporanul său, Vasile Lupul în Moldova dejă pe la 1652 în bisericile domnești din Iași și Târgoviște se cântă românește în strana din stânga (1). Cele dintâi decisiuni oficiale pentru introducerea limbei române și scoaterea celei slavoane din biserică s'au făcut la Românii din Transilvania în mai multe rânduri sub mitropolitul Sava Brancovici (1656—1680), din cari ni s'a păstrat concludul marelui Sinod ținut la Alba-Julia la a. 1675 (2).»

Pag. 125: «Pe când însă Românii de peste munți duceau o luptă atât de energetică pentru a pune limba română în drepturile ei, dincoace i se pre-gătea un nou jug. Grecii, care cu începutul secolului al XVIII-lea pun mâna pe tronurile Munteniei și al Moldovei, erau o nouă epocă de sclăvie și întunec pentru limba română. Școala și biserica se grecisează, limba societății mai bine devine greacă.»

Gr. G. Tocilescu, *Istoria română pentru școalele primare de ambe sexe*, București 1887:

Pag. 185: «Biserica română, care devenise dajnică (?) străinătății, el (Mateiu Basarab) o desrobește; limba română, care până aci eră desprețuită, el o introduce în biserică și la curte în locul limbii slavone, în care se făcea serviciul divin, în care erau scrise actele și poruncile domnești.»

(Asemenea în ediția din 1889, București, p. 131.)

(» » » » 1890, » » 82.)

(» (puțin schimbat ca redacție) în ed. din 1894, p. 62—63.)

(» în *Manual de Istoria Română pentru școalele secundare de ambe sexe*, 1894, pag. 131.)

Pag. 166: «El (Vasile Lupu) introduse limba română în serviciul bisericesc, ca și în școlile de prin Mănăstiri, Episcopii și biserici, unde până aci se întrebunță mai mult limba slavonă.»

(1) «Călătoria arhidiaconului Paul de Alepo prin Moldova și Muntenia între anii 1652—1660 în Archiva istor. a României, t. I. prt. 2, p. 70, 98 — 100.»

(2) «El sună: «Cuvântul lui Dumnezeu cu carele iaste mai de lipsă creștinilor și ne-învățașilor, ca și cum iaste de lipsă lumina în vreme întunecului, așa și cuvântul lui Dumnezeu, ca să se vestească în limba noastră rumânește carele ne am născuț, ca să înțeleagă toți creștinii, săvâi că în toate săboarele măi dinainte vreme am dojenit și am poruncit, așa și acum. Iară carii se vor află făcând amintrile, cu bintătuială, carele s'au dat în condițiile dintâi într'alți ani se va bintătu. (Cipariu, Acte și fragm. Blasiu 1855 p. 148).»

(Asemenea în ediția din 1899, p. 258 și 269 și revăzută și adăosă din 1900. p. 346 și 356).

Petre Dragomirescu, *Încercări literare asupra traducerii cărților de ritual în biserica românească*. Teză pentru licență în teologie. București 1895:

Pag. 32: «Pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu se petrece un eveniment din cele mai însemnate pentru istoria culturală a poporului român. Se face începutul introducerii în limba română a slujbei obștești și oficiale a bisericii, în locul celei slavone întrebuințată până acum. Limba română a servit în toate timpurile ca organ de închinare, alături de cea slavonă, însă numai în chip privat. Sub acești domni limba română face un pas însemnat în predominarea cugetării poporului român, fiind introdusă oficial în biserică, de unde apoi mai târziu trece și în cancelariile domnești.»

Pag. 33: «De acea dar (pentru a satisface trebuințele religioase ale poporului) Mateiu Basarab și Vasile Lupu fură nevoiți a *declară* limba românească ca limbă oficială a bisericilor, luând și măsuri prin înființarea de tipografii de a tipări în românește *cărțile de ritual bisericesc*.»

Pag. 35. «Slavonismul, fiind slăbit de grecism, face pe Mateiu Basarab și Vasile Lupu de a *declară* ca limbă oficială în biserică și în stat limba românească.»

Dr. I. G. Sbiera, Mișcări culturale și literare la Românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504—1714, Cernăuți 1897, pag. 19—23:

«§ 6. *Graiul românesc n'a fost decretat ca oficial.*

«S'a crezut până nu demult, și chiar astăzi mai există pe la unii alții socotința, că graiul românesc și-a căpătat calitatea sa de grai oficial în biserică și în domniatele Românilor abia în secolul al 17-lea în urma lățirii și întemeierii reformațiunii printre Sașii și Ungurii din Ardeal, și ca un efect al acesteia. Se presupunea adecă că vederile și ideile reformațiunii, răspândindu-se printre Români din Ardeal, Moldova și Țara Românească (1), au îndemnat pe aceștia de a traduce românește cărțile bulgaroslavice fozosite de ei până acum în biserică, și apoi de a decretă introducerea celor românești în locul celor bulgaroslavice. Cele dintâi traduceri românești se credeau a fi fost încercate abia în jumătatea a doua a secolului al 16-lea, iar decretarea introducerii lor oficiale se admitea ca făcută pentru Românii din ambele domniate naționale în urma sinodului din Iași din 1642, sau în urma celui din 1644 sau 1645, iar pentru Românii din Ardeal în urma sinodului din 1675 (2).

(1) «Vezi în manuscris cursul meu asupra istoriei limbii și literaturii românești.»

(2) «Pumnul A., Leputurariu românesc, t. 3. Viena, 1862, pg. 37. — Documente istorice despre starea politică și ieratică a Românilor din Transilvania de A. Tr. Laurian, Viena 1850, pg. 129.»

«Această părere însă nu este întemeiată.

«Încât despre traduceri sau compuneri românești, noi am arătat la res-timpul precedent (1) și vom mai arăta la vale, că ele au existat mai în-nainte de a fi pășit Luther în public cu ideile sale reformatoare, și cu deo-sebire mai înainte de a se fi răspândit ele printre Români.

«Cu toate acestea nu se poate negă, precum am văzut mai sus, că miș-carea reformistă de prin țările ocupate de Români a avut înrăurință bună și puternică asupra năzuințelor lor literare. Reformațiunea n'a produs la Români această mișcare literară, dar ea i-a dat un impuls mare și un avânt puternic, îmbărbătând spiritele timide și nedecise de mai înainte și impingându-le înainte pe calea apucată.

«Cea-laltă opiniune însă, că graiul românesc s'ar fi introdus în biserică și stat în mod solemn și oficial, adecă prin două sinoade, unul ținut în Iași în 1642, sau în 1644, ori 1645, iar altul în Ardeal în anul 1675, încă nu o putem admite din următoarele considerațiuni.

«Cunoaștem pertractările și decisiunile sinodului din Iași din 1642 (2). În ele nu găsim nici o alusiune măcar la scoaterea graiului bulgaroslavice din biserică Românilor, sau la introducerea graiului românesc în locul lui, ori pe lângă el. Acest sinod nici nu se putea ocupa de ast-fel de lucru; el eră convocat cu o misiune specială, de tot religioasă și încă nu locală, ci uni-versală. El aveă adecă să arate și să precizeze în mod cert, ce este dogmă în biserică resăritului, și ce nu. O discuțiune dară, ori de să se folosească sau nu graiul românesc în biserică Românilor, nici nu încăpeă aici; și chiar de s'ar fi pus înainte această întrebare, nu credem că s'ar fi rezolvit în favoarea graiului românesc, fiind că la acest sinod au participat atât Rușii din Chiev cât și Grecii din Constantinieana, și nici unii nici alții n'ar fi con-simțit tocmai la scoaterea graiurilor lor din biserică Românilor.

«Poate că ar fi dispuși unii să creadă că această cestiune s'a pus înainte și s'a rezolvit în al doilea sinod din Iași, ținut în anul 1644 ori 1645 în contra catihismului calvinesc publicat de principele Ardealului George Ra-coți I (1630—1648) în Alba-Iulia în anul 1640 și impus bisericii românești de acolea (3). Este adevărat că acest sinod eră curat local, că eră convocat într'o cestiune care atingeă de aproape folosirea graiului românesc în bi-serică, și că la el participaseră bărbați competenți din ambele domniate românești, Moldova și Țara Românească (4). Aici mai de grabă s'ar fi

(1) «Vezi în manuscris cursul meu asupra istoriei limbii și literaturii românești.»

(2) «Kimmel E. I., Monumenta fidei ecclesiae orientalis, Iannae 1850, p. I. pg. 408 — 420; — Harduinii Acta conciliorum, t. XI. Parisii 1715, pg. 171 — 179, 231.»

(3) «Cipariu T., Analecte, Blaj, 1858, pg. XXI, 1. — Documente istorice de A. Tr. Laurianu, Viena, 1850, pg. 111, pg. 115, Nr. 2. — Bariț G., Catihismul calvinesc. Si-biiu, 1879, pg. 100 — 101.»

(4) «Melchisedec, Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul și special cu cal-vinismul în veacul al XVI și cele două sinoade din Moldova contra calvinilor. Bu-curești, 1890. — Dobrescu M. S., Împrejurările ce au provocat sinodul de la Iași din 1642. București, 1890.»

putut pertracta ast-fel de cestiune și congresiștii fiind toți de aceeași naționalitate mai ușor s'ar fi putut înțelege împreună și decretă scoaterea graiului bulgaroslavie din biserică și introducerea celui românesc în locul lui. Noi însă credem că nici într'acest sinod particular n'a fost vorba despre aceasta, și că nu s'a făcut nici o decisiune de felul acesta. Motivele ce ne întăresc în această credință sunt mai multe.

«Cel dintâiu este că nici nu eră trebuință de un lucru ca acesta, de oarece cu aproape un secol mai înainte se tipăriseră în Ardeal cărți românești bisericești, se răspândiseră pretutindinea și se introduseră prin bisericile Românilor cu plăcere și fără de nici o protestare din vre-o parte. Chiar în ambele domnii românești se tipăriseră înainte de acest sinod cărți românești, precum în Țara Românească Pravila cea mică în Govora în 1640, iar în Moldova Cartea românească de învățătură a Mitropolitului Varlaam în Iași în 1643. Graiul românesc eră așa dar introdus de fapt, nu mai eră trebuință de vre-o decretare, mai ales că nime nu se opuneă la aceasta.

«Alt motiv nu mai puțin concludent este, că atât înainte cât și după ținerea acestor sinoade preoții Românilor au continuat, încă timp îndelungat, a se folosi de graiul bulgaroslavie la ceremoniile religioase și bisericești, ba încă introduseră pe ici colea pe lângă el încă și pre cel grecesc, dar tot odată se folosiau și de cărți românești în acea măsură în care dispuneau de ele și le aveau la îndemână. Cărțile românești nu făcuseră încă de prisos cărțile bulgaroslavice, pentru că ele nu fuseseră nici traduse nici tipărite toate deodată, ci numai pe încetul și în decursul timpului, așa în cât nici pe la finea răstimpului acestuia n'am putea zice că au fost toate traduse și răspândite pretutindeni.

«Mai alt motiv pentru opiniunea noastră, tot atât de puternic și convingător, îl găsim în fapta, că și după ținerea acestor sinoade a continuat graiul bulgaroslavie a fi învățat prin școalele Românilor, nu numai în cele două Academii din Iași și București, dar încă și prin școalele de pe la episcopii, lucru care nu s'ar fi tolerat, dacă s'ar fi fost decretat scoaterea lui din bisericile Românilor.

«Remarcabilă din mai multe puncte de vedere, și poate decisivă în privința aceasta, este în fine și instrucțiunea ce s'a dat Mitropolitului Ardealului, Atanasie, la sânjirea sa în București în Ianuarie 1698, adevărat cu mai bine de 50 de ani în urma sinoadelor din Iași. Într'această instrucțiune cetim sub numărul 5) următoarele: «Trebue arhieria ta slujba bisericii, adevărat *Ohtaiul, Mineele și alte cărți* ce se cântă duminicile și sărbătorile, și *slujbă de toate zilele*, să te nevoiești cu deadinsul să se cetească *toată pre limba slovonască sau elenească*, iar nu *românește* sau într'un alt chip». Numai cetitul Evangheliei se permitea românește cu oare-care răstrângere, precum și predicarea, căci sub numărul 6) din această instrucțiune se zice: «Trebue arhieria ta *Evanghelie* să pui să se cetească au *slovenește* au *românește* precum s'au tipărit în zilele blagocestivului și luminatului Domn

«Ion Constantin Basarab Voevod a toată Ungrovlahia», iar sub numărul 2) se zice: «Trebue arhieria ta să *propovăduiești* cuvântul lui Dumnezeu la «*Sârbi și la Ruși* pre limba *slovenească*, iar la *Români*, pre limbă *românească*, «atâta duminecile cât și la cele-lalte sărbători, atâta la biserici, cât și la «pogribanii (inmormântări), și mai pe scurt în toată vremea și în tot locul, «când va trebui, după cum ți-e putința, să propovăduiești cuvântul lui Dumnezeu.» (1).

«Această instrucțiune este dată de Dositeiu, Patriarhul Ierusalimului, carele se află pe atunci după mile în București, «*împreună* cu prea sfințitul «*Mitropolitul Ungrovlahiei*, chir Teodosie, și cu cei ce s'au aflat aici arhieriei». Dispozițiunile de sub numărul 5 și 6 din ea n'ar fi putut fi nici admise de capii bisericii din Țara Românească, nici primite de noul cap al bisericii din Ardeal, de cumvâ ar fi existat mai înainte niște decisiuni sinodale sau niște decrete domnești carele ar fi fost oprit folosirea graiului bulgaroslavice prin bisericile Românilor!

«Dacă, după cunoștințele noastre de până acum, n'am dat de urme de vre-o decretare solemnă a introducerii graiului românesc ca oficial în biserica și statul Românilor din ambele domniate naționale, nici de vre-o urgisire și oprire a celui bulgaroslavice, apoi cam nu tot așa au mers lucrurile în ambele privinți la Români din Ardeal și Ungaria, mai ales nu încât privește folosirea graiului românesc. Aici, îndată ce s'au recunoscut de stat confesiunile protestante: luterana, calvina și unitara, ca religiuni egal îndreptățite cu cea romano-catolică, au căutat atât Sașii cât și Maghiarii ca să atragă pre toți locuitorii țării, prin urmare și pre Români, către nouele vederi confesionale.

«Spre a ajunge la acest scop, Sașii nu numai că îndemnară pre toate limbile ca să-și traducă cărțile religioase și bisericesti pe graiul lor, dar se puseră de tipărire mai multe cărți grecești, bulgaroslavice și chiar românești (2). Români se folosiră cu plăcere de aceste îndemnuri binevoitoare și de acest curent liberal, traduseră și tipărire chiar mai multe cărți bisericesti în Brașov, Sibiiu, Sebeș și Orăștia. Chiar mulți din ei și-au organizat biserica după nouele vederi, sau cel puțin erau în aplicare s'o facă, căci în adunarea generală a țării, ținută în anul 1577 sub principele Cristofor Batori (1576—1581), s'a decis între altele: «ca *Românii*, cari vor vrea «*să părăsească legea grecească* și să asculte dogmele calvine *în limba lor*, să «aibă voie a-și alege episcop care să atârne tot-deauna de la episcopul calvin» (3).

(1) «Cipariu T., Acte și fragmente ist. bis. Blaj, 1855, pag. 243—244.»

(2) «Popp V., Disertație asupra tipogr. rom., Sibiiu 1838, pg 11—12; Teutsch G. D., Geschichte der Siebenbürger Sachsen, 2. Aufl. Bd. 1. Leipzig. 1874, pg. 335; — Bariș G., Catehismul calvinesc, pg. 95—101.»

(3) «Documente istorice despre starea pol. și ier. a Rom. din Trans., Viena, 1850, pg. 87.»

«Această dispozițiune este prima care vorbește despre folosirea graiului românesc în cele bisericești, dar ea nu privește pre toți Români fără deosebire, ci numai pre aceia cari se vor face calvini, dar și acestora nu li se impune în mod imperativ, ci se zice «și vor vrea să asculte dogmele calvine în limba lor»; cei rămași în legea strămoșească cu ritul grecesc continuau a se folosi în biserică, după plac și putință, de care graiu voiau; nimica nu li eră nici impus, nici oprit.

«În secolul al 17-lea, sub amândoi Racoțenii, George I (1630—1648) și George II (1648—1657), carii cu deosebire se interesau de convertirea Românilor la calvinism, încă nu găsim din partea lor, în privința folosirii graiului românesc sau opririi celui bulgaroslavice, alte dispozițiuni, decât că impună Mitropoliților, la recunoașterea lor ca atari, «ca Dumineca și în cele-lalte sărbători, atât în biserici cât și la îngropăciuni, și în alte locuri unde se va cere, să predice cuvântul cel sfânt al lui Dumnezeu după sfânta biblie în limba lor cea națională, și să grijască ca toți cei-lalți preoți să predice așa, și ca să primească catehismul (tipărit românește în Alba-Iulia, 1642) ce li s'a dat lor și că va face să se primească de cei-lalți, și că-l va propune junimii și că va face să se propună și de cei-lalți», precum se vede din diploma de denumire dată Mitropolitului Ștefan Simonicu într'a 10 Octomvrie 1643; sau iarăși că Mitropolitul va primi «veniturile sale cele legitime ca să aibă de unde acoperi spesele sale pentru tipărirea cărților în limba națională a bisericilor de sub jurisdicțiunea lui, pentru ținerea școalelor și pentru onorariul principelui», precum se cunoaște din diploma de denumire a Mitropolitului Sava Brancoviciu dată într'a 28 Decemvrie 1658 (1).

«În ambele aceste două diplome nu este de fel vorba nici despre vre-o favoare acordată graiului românesc, nici despre vre-o urgisire și scoatere din biserică a altor graiuri naționale, ci din contră se admit toate graiurile naționale ale credincioșilor ca egal îndreptățite și se impune numai episcopilor și preoților ca ei să predice și să tipărească cărți, nu românește ci «în limba națională a bisericilor» de sub ei, adică pentru Români românește, pentru Bulgaroslavi bulgaroslovenește, pentru Greci grecește, etc. Atâta și nimica mai mult.

«Dar cu toate aceste dispozițiuni bine intenționate ale principilor calvini de a avea diferiții credincioși graiul propriu național prin bisericile lor, Români tot au continuat a se servi și mai departe, pe ici colea, de graiul bulgaroslavice îndătinat la ei din vechime. Aceasta o făceau sau pentru că nu aveau cărți românești la dispozițiune, sau pentru că nu se desbăraseră încă de oare cari prejudeții pentru cărțile bulgaroslavice, sau pentru că voiau să treacă în ochii mulțimii ca mai învățați și mai pre sus de cât ea.

(1) Documente ist. despre starea pol. și ier. a Rom. din Trans., Viena, 1850, pg. 114 — 115 și 127 — 128.

«Că Românii din Transilvania n'au fost încetat a se folosi de graiul bulgaroslavice pe lângă al său propriu, se vede limpede din dispozițiunile sinodului ținut în anul 1675. Aici se stătuiește sub numărul 1) ca «cuvântul «lui Dumnezeu . . să se vestească în limba noastră rumânească, în care ne-am «născut, ca să înțeleagă toți creștinii, săvai că în toate săboarele mai din-«nainte vreme am dojenit și am poroncit, așa și acum. Iară cari se vor află «făcând amintrile, cu bintătuiala (pedeapsă) carele s'au dat în condițiile «dintâi într'alți ani, se va bintătuî (pedepsi)». Această dispozițiune însă se repoartă numai la predicământ, nu cuprinde dară nimica nou de cât aceea ce eră impus de principii calvini ai țării. In canonul al 8-lea al acestui sinod însă găsim o dispozițiune care seamănă a merge ceva mai departe. Ea sună: «*Popii cari nu se nevoesc cu rumănie, ce tot cu sârbie, unii ca «acea și loruș facuși de către Dumnezeu pedeapsă și de către poporani «urâciune și săborului scădere, aceia cu un cuvânt să se oprească din popie»* (1).

«Acest canon este unicul care oprește preotului român folosirea graiului bulgaroslavice, sub pedeapsă de despreuție. Dar și acesta nu este de luat în toată lărgimea și rigoarea lui. El a căpătat chiar din partea Mitropolitului Sava I. Brancoviciu (28 Decemvrie 1656 până 2 Iulie 1680), carele a preșăzut la acest sinod, o interpretare conformă împrejurărilor bisericesti, iar nu lărgimii și rigorii canonului. In scrisoarea circulară, prin care se vestese în diecesă dispozițiunile sinodului, Mitropolitul Sava drept că împune preoților ca să predice românește, dar despre serviciul religios din biserică și din afară de ea nu vorbește în deplinul înțeles al canonului 8 citat, ci zice numai: «*Care cărți sămtu scrise și scoase pe limba rumânească să se citească și să «se învețe în biserica creștinilor și într'alte locuri unde va fi lipsă», de unde rezultă că cele-lalte cărți cari nu erau încă «scrise și scoase pe limba rumânească», dar cari erau de trebuință la serviciul dumnezeesc, se puteau ceti la ceremoniile religioase fără de a cădeă sub pedeapsa despopiei. Deci și acest sinod n'a urgisit graiul bulgaroslavice, nici nu l'a scos din biserica Românilor, ci numai a impus preoților ca, întru cât sunt și au la dispozițiune cărți românești, să se folosească numai de acestea, iar nu și de cele bulgaroslavice.*

«Numai dintr'acest punct de vedere ne putem explică, de ce Mitropolitul Ardealului Atanasiu, sfințit în București în Ianuarie 1698, a primit, fără contrazicere, instrucțiunea despre care am vorbit mai sus, măcar că este reacționară față cu dispozițiunile sinodului din 1675.

«Deci, din câte am adus aici înainte, precum și din cele arătate în paragraful precedent, rezultă fără pic de îndoială că graiul românesc n'a fost decretat ca oficial, nici în biserică nici în stat, ci că el s'a introdus încetul cu încetul, mai întâi pe lângă cel bulgaroslavice, a căruia întrebuițare a făcut'o tot din ce în ce mai de prisos, până ce în fine i-a ocupat tot terenul.»

(1) Cipariu T., Acte și frag., pg. 148—156.

*Rânduiala Logodnii și a Cununii, traduse românește
în timpul lui Brâncoveanu.*

RÂNDUIALA LOGODNII.

După dumnezeiasca leturghie, stând preotul în beserecă, iară cei ce vor să se logodască, să meargă să stăia înainté sfintelor uși: bărbatul d'a drépta și muără de a stănga; și să se pue despre drépta pre svânta masă înélele lor 2, unul de aur, altul de argint: cel de argint despre drépta, iară cel de aur despre stănga, aproape unul de altul. Iară preotul face cruce tinerilor **Ꝛꝛ** [de trei ori] și le dă lor lumini aprinse. Si ducându-i pre dânșii în beserică în lăuntru cădêște cruciș și zice dăiaconul: blagoslovêște stăpâne, iară preotul zice:

— Bine iaste cuvântat Dumnezeul nostru tot-de-auna, acum și pururé și în vécii vérilor.

Iară cântăreții zic: amin; apoi dăiaconul zice:

— Cu pace Domnului să ne rugăm.

— De pacé de sus și de mântuiré sufletelor noastre, Domnului să ne rugăm.

— De pacé a toată lumé și de bine-staré svintelor beséricilor lui Dumnezeu și de unicăne tuturor, Domnului să ne rugăm.

— De svânta casă, ačasta și de ceia ce întră într'ânsa cu credință și cu cernicie și cu frica lui Dumnezeu, Domnului să ne rugăm.

— De Arhiepiscopul nostru **М.** (cutare), de cinstita preoțiia lui și de slujba lui Hristos, și de tot clirosul și oamenii, Domnului să ne rugăm.

— De robii lui Dumnezeu, carii să logodesc acum, unul cu altul și de mântuiré lor, Domnului să ne rugăm:

— Pentru ca să le dé lor coconi spre priimiré rodului, și toată céreré de mântuire, Domnului să [ne rugăm];

— Pentru ca să li să triméță lor dragoste desăvrășit și cu pace și de agiutoriū, Domnului să ne [rugăm];

— Pentru ca să să blagoslovéscă ei întru unire și întru credință mare, Domnului să ne rugăm;

— Pentru ca să le dăruiască lor Domnul Dumnezeul nostru nuntă de cinste și pat nespurecat, Domnului să ne [rugăm];

— Pentru ca să ne izbăvim de toată scărba, și mânia și nevoia, Domnului să ne rugăm.

— Pomenind pururé pe pré svânta, și curata, și pré bine-cuvântata stăpâna noastră născătoare de Dumnezeu și pururé feçoar[ă] Maria, cu toț[i] svinții; și înșine pre sine și toată viița noastră lui Hristos Dumnezeul să o dăm.

Văzglașenie.

— Că ție ți să cade toată slava, și cinsté, și închinăciuné tatului și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor.

Preotul [zice] ml̃va cu glas tare: Domnului să ne rugăm.

Dumnezeul cel vécinic, carele céle înpărțite le-ai adunat întru unire și ai pus legătură de dragoste nespertă, și ai blagoslovit pre Isaac și pre Reveca, și i-ai făcut pre dănșii moșténii făgăduinții tale; însuț[i] blagoslovéște pre robii tăi acește și-i îndreptéză spre tot locul bun.

Văzglașenie.

— Că ești Dumnezeu milostiv și iubitóriu de oameni, și ție mărire înnălțăm, tatului și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor, amin.

Миръ всѣм [Pace tuturor] iară să zică Preotul: pace tuturor; iară diaconul să zică: capetele voastre plecați-le Domnului.

Do[a]mne Dumnezeu nostru, carele de în păgăni ț-ai logodit ție besérica feçoară curată, blagoslovéște logodna acasta, și unéște și păzéște pre robii tăi acește în pace și întru uniciune.

Văzglașenie.

— Că ție ți să cade toată slava, cinsté și închinăciuné, tatului și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor, amin.

Apoi luond preotul inélele; de întâi al bărbatului, cel de aur; și după acéia al mueri, cel de argint, și dându-l bărbatului zice:

Să logodéște robul lui Dumnezeu .нѣ. [cutare] cu roaba lui Dumnezeu .нѣ. [cutare] în numele tatului și al fiului, și al duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor. După acéia zice și muerii: să logodéște roaba lui Dumnezeu .нѣ. [cutare] cu robul lui Dumnezeu [cutare] în numele tatului și al fiului și al duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor, amin.

Și când zice fiești căruia de dănșii, câte de trei ori face cruce cu inelul pre capetele lor; și le pune în dégetele măinei drépte. Iară după acéia nunul său preiatenul ginerelui schimbă inélele logodiților, iară preotul zice molitva.

Domnului să ne rugăm.

Doamne Dumnezeu nostru, carele când mergé sluga Patriarhului Avraam, în Mesopotamie fiind trimes, ca să logodéscă muiare stăpân-său lui Isaac, și cu solia vasului de apă i-ai descoperit lui să logodéscă pre Reveca, — însuți stăpâne blagoslovéște logodna robilor tăi acestora .нѣ. [cutari]; și întăréște cuvântul ce s'au grăit la dănșii și-i încredințáză pre dănșii de la tine cu svânta unire.

ТАДЖИК
1928

Că tu de început ai zidit parté bărbătescă și muerescă, și de la tine să logodéște muiaré bărbatului într'ajutoriū și întru priimiré némului omenesc. În-suți dară Doamne Dumnezeul nostru, carele ai trimes adevărul întru moș-teniré ta și făgăduința ta spre robii tăi, părinții noștri, de în ném în ném întru aleșii tăi, — caută spre robul tău și spre roaba ta ; și le întărește logodna lor, în credință și întru unire și întru adevăr și dragoste, că tu, Doamne, ai arătat ca să-s[ă] dé logodna și a să întări întru toate; că pentru inel s-au dat biruința lui Iosif în Eghipet, pentru inel s'au proslăvit Daniil în țara Vavilonului, pentru inel s'au arătat adevărul Tamarei, pentru inel Părintele nostru cel den ceriu au fost îndurat spre fiul său, c'au zis: dați-i inelul în drépta lui și vițelul cel hrănit să-l junghem, și mâncând să ne veselim. Acastă mila ta dréptă Doamne pre Moisi l-au într'armat în mare mohorătă, că cu cuvântul tău cel adevărat s'au întărit ceriurile și s'au urzit pământul. Și drépta robilor tăi să blagoslovi cu cuvântul tău cel țitōriū și cu brațul tău cel înalt.

Drept acéia stăpănule însuș[i] și acum blagoslovéște puneré acasta a inélelor cu blagoslovenia cerescă; și ingerul Domnului să mérgă înainté lor în toate zilele vieții lor: că tu ești cela ce blagoslovești și svințești toate câte sunt, și ție mărire înălțăm, tatălui și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor, amin.

Apoř Ecteniile.

Помѣши на в[ъ]жѣ по велицен мѣти твоѣи мѣити. "Еще мѣнше ѡпрѣкъшино архієпѣскопк нше. ѡм. ѡ прочен.

[Miluește-ne pre noi, Dumnezeule, după mare mila ta rugămu-ne; încă ne rugăm pentru preasfințitul nostru Archiepiscop (cutare) și cele-lalte].

"Еще мѣнше ѡ рабѣхъ вѣжихъ ѡм. ѡвсѣчающнхъ са дрѣгъ дрѣгъ. рѣцкѣвсн гдѣ оуслыши ѡ помн. "Еще мѣнше за всю братію ншѣ ѡ за всю право слѣвныа хртіане.

[Încă ne rugăm pentru robii lui Dumnezeu (cutari), cari s'au logodit unul cu altul ; și zicem toți: Doamne, auzi-ne și ne miluește; încă ne rugăm pentru toți frații noștri și pentru toți pravoslavnicii creștini.]

Văzglasenie.

— Că ești Dumnezeu milostiv și iubitoriu de oameni, și ție mărire înălțăm tatălui și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în véci.

RĂNDUIALA CUNUNIÎ.

După svârșitul Dumnizeștii leturghii pune preotul pre ceia ce vor să se cunună înainté svântului oltariu, și ia cununile și le pune pre svânta masă; și luond cadelnița, cădește pre cei ce vor să se cunună și pre ceia ce stau acolé, pre toți. Iară cântăreții cântă psalom 127:

Fericiți sânt toți ceia ce să tem de Dumnezeu și umblă în căile lui; oste-nélele rodurilor tale vei mânca. Fericit ești și-ț[i] va fi bine, muiaré ta ca o viță roditoare în laturile casei tale, feçorii tăi ca odraslele maslinului, în pregiurul mėsii tale. Iată așa să va blagoslovi omul cel ce să téme de Dumnezeu. Blagoslovi-te-va Domnul den Sion și vei vedé binele Ierusalimului în toate zilele vieții tale, și vei vedé feçorii feçorilor tăi, pace spre Israil.

Și îndată după svârșitul psalomului zice Dñaconul ecteniile:

- Cu pace Domnului să ne rugăm.
- De pacé de sus și de spăsenié sufletelor noastre Domnului să ne rugăm.
- De pacé a toată lumé și de binestaré svintelor beséricelor lui Dumnezeu și de uniciunea tuturor, Domnului să ne rugăm.
- De sfânta casa acésta și de ceia ce întră într'ansa cu credință și cu cucernicie și cu frica lui Dumnezeu, Domnului să ne rugăm.
- De arhiepiscopul nostru și de cinstita preoția lui și de slujba lui Hristos și tot clirosul și o[a]menii, Domnului să ne rugăm.
- De robii lui Dumnezeu : *НМ.*, cari acum s'au înpreunat unul altuia, cu înpreunare nunții și de spăsenia lor, Domnului să ne rugăm:
- Pentru ca să să blagoslovéscă nunta acásta ca și la Cana Galileiului, Domnului să ne rugăm;
- Pentru ca să le dé lor minte întrégă și rodul pântecelui de folos, Domnului să ne rugăm;
- Pentru ca să să veseléscă ei în vedéré feçorilor și a fételor sale, Domnului să ne rugăm;
- Pentru ca să li să dăruiască primire de buni feçori, și de lăcuință fără de prepus, Domnului să ne rugăm;
- Pentru ca să li să dăruiască și lor și noao toate ceririle, Domnului să ne rugăm;
- Pentru ca să ne izbăvim de toate scărbele și nevoile, Domnului să ne rugăm;
- Foloséște, măntuiaște, miluiaște și ne păzéște pre noi, Doamne, cu darul tău.
- Pomenind pururé pre prea svânta și pré curata și pré bine-cuvântata stăpâna noastră născătoare de Dumnezeu și pururé feçoră Maria, cu toți svinții și înșine pre sine, și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeul să o dăm.

Văzglășenie.

— Că ție ți să cade toată slava și cinsté, și închinăciună tatălui și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în vécii vécilor. *Diaconul: Domnului să ne ru[găm].*

Doamne pré curate și ziditoriule a toată făptura, carele coasta stremoșului Adam, pentru iubitó de oameni o ai făcut muiare și ai zis : nu iaste bine să fie omul pre pământ singur ; ci i-ai făcut lui ajutoriú, și i-ai blagoslovit pre dânșii, zicând : creșteț[i] și vă înmulțit[i] și domniți pământul. Și pre dânșii pre amândoi i-au făcut un trup, pentru împreunare. Că pentru această au zis : va lăsà omul pre tată-său și pre mumă-sa și să lipéște muerii sale, și vor fi amândoi un trup. Și pre carii au împreunat Dumnezeu omul să nu dăspartă. Carele ai blagoslovit pre robul tău, pre Avraam și ai deșchis pânteculele Sarei și l-ai făcut pre dânsul părinte a multe limbi, carele ai dăruit lui Isaac pre Reveca și ai blagoslovit nașteré ei, carele pre Iacov l-ai împreunat Rachilei și de într'ânsul ai arătat 12 patriarși, carele pre Iosif l-ai împreunat cu Asineta și le-ai dăruit lor rod de a faceré coconi, pre Efrem și pre Manasiia, carele ai împreunat pre Zahariia cu Elisaftha și le-ai arătat lor nașteré Preditecii, carele de în rădăcina lui Iesei după trup ai crescut pre céia ce iaste pururé feçoară și de într'ânsa te-ai întrupat și te-ai născut spre mântuiré némului omenesc, carele pentru nespusa mila ta și bunătaté cé multă ai venit în Cana Galileii și nunta caré era acolo o ai blagoslovit și ai făcut minune numai ca să arăți că iaste cu voia ta nunta pre lége și nașteré coconilor de într'ânsa.

Însuți stăpâne pré svinte priiméște rugăciunea noastră, robilor tăi ; precum acolo, așa și aici venind cu nevăzuta staré ta blagoslovéște nunta această ; și dá robilor tăi acestora viiață cu pace și lungime zilelor și înțelepécune întregă și dragoste unuia cu altul întru legătura păcii ; sămânță cu viiață îndelungată și dar de coconi și cununa slavei cé neveștejită, Și-i învrednicéște pre dânșii să vază coconi coconilor săi, și așternutul lor fără de ponos il păzéște și le dá lor den róda ceriului de sus și de în grăsimé pământului, umple casele lor de grâu, de vin, de unt și de toată bunătaté ca să dé și celor lipsiți și dând de împreună și celor ce sânt cu dânșii toată céreré de mântuire. Că ești Dumnezeu miléi și al îndurării și al iubirei de oameni ; și ție mărire înălțăm cu cel fără de 'nceput tatăl tău și cu presvântul și bunul și făcătorul de viiață duhul tău, acum și pururé și 'n vécii vécilor, amin.

Diaconul să zică: Domnului să ne rugăm.

Popa să citéscă molitva această:

Bine ești cuvântat Doamne Dumnezeu nostru, carele ești lucrătoriu de svințiré tăinuței și pré curatei nunți, și păzitoriu neputrejunei și tocmitoriu de binele acestiú vieți. Insuți și acum stăpânule, carele de'nceput ai zidit pre om și l-ai pus pre dânsul împărat și stăpân făpturii și ai zis : nu

İaste bine să fie omul pre pământ sângur, ci să-ı facem lui ajutoriu după dănsul. Și luond una de în coastel[e] lui ai făcut pre muıare, pre care vă-zăndu-o Adaam zise: İată acum os din oasele méle și trup de în trupul mieu; acéia să va chiema muıare. Că din bărbatul său fu luată aceasta. Pentru acasta las[ă] omul pre tată-său și pre mumă-sa și vor fi amăndoi un trup. Și pre carii İ-au İmpreunat Dumnezeu, omul să nu desparță. İnsuıı și acuma stăpăne Doamne Dumnezeul nostru trimite darul tău cel cere-se spre robii tăi acește, și dă cocoanei aceștiia ca să-s[ă] pléce bărbatului său, și robului tău acestuia İntru toate ca să fie el cap muerii, ca să vieıuiască după voia ta; blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre Avraam și pre Sarra, blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre Isaac și pre Reveca, blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre İacov și pre Rahil, blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre İosif și pre Asineta, blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre Moısı și pre Sepfora, blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre İoachim și Anna, blagoslovéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai blagoslovit pre Zaharia și pre Elisafra, păzéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai păzit pre Noe İn Corabie, păzéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai păzit pre Ionă İn pantecele chitului, păzéște-ı pre dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ai păzit pre cei 3 svinıı coconi de İn cuptoriu tremeıand lor roao de İn ceriu. Și să vie spre dănsıı bucuriia acéia caré au avut fericita Elena, când au aflat cinstita cruce. Adu-ıı aminte de dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ıe-ai adus aminte de Enoh, de Sim și de İlie. Adu-ıı aminte de dănsıı Doamne Dumnezeul nostru, cum ıe-ai adus aminte de cei 40 de svinıı mucenicı, trimităndu-le lor de İn ceriu cununi. Adu-ıı aminte Doamne și de părinıı lor, carii İ-au hrănit, pentru ca rugăciunile părinıilor İntărese temelile caselor fečorilor. Adu-ıı aminte Doamne de robii tăi carii s'au İnsurat și s'au adunat la bucuria acasta. Adu-ıı aminte Doamne de robul tău .ИМ. [cutare] și de roaba ta .ИМ. [cutare] și-ı blagoslovéște pre dănsıı; dă-le lor rodul panteceleui, și coconi buni, și ungănd trupului și sufletului İnnaltă-ı pre dănsıı ca chedrii Libanului. Și ca o viı[ă] cu bune odrasle, dă-le lor sămănta spicului ca avănd de toate deajuns să sporéscă spre tot lucrul bun și ıie bine plăcut. Și să vază pre fečorii fečorilor săı ca odraslele céle tinere de maslin İmpreıurul mései lor. Și İngăduind bine İntru toate İnnainté ta să strălucască ca niște lumini la ceriu İntru tine Domnul Dumnezeul nostru: Că ıie să cade toată slava și ıineré, cinste și İchinăcune neİnceputului părintelui tău și duhului tău celui de viı[ă] făcător, acum și pururé și İn vécii vécilor, amin.

Diaconul să zică: Domnului să ne rugăm.

Preotul să zică molitva acasta cu glas:

Dumnezeul cel svănt, carele de İn țărănă ai zidit pre om și de İn coastă

pre muîare, și o ai împreunat lui să fie ajutoriu, pentru că așa au plăcut mărimii tale, cum să nu fie omul săngur pre pământ. Insuți și acum stăpănule trimite mână ta, de întru svânt lăcașul tău și împreună pre robul tău acesta .HΛ. [cutare] cu roaba ta aceasta .HΛ. [cutare], pentru că de la tine să împreună bărbatului muîare, împreună-î pre dănșii într'o înțelepçune, cunună-î pre dănșii întru un trup, dăruiăște-le lor rodul pântecelui și priimire de coconi buni, că a ta iaste ținéré și a ta iaste împărăția și putéré și slava a părintelui și a fiului și a duhului svânt, acum și pururé și în vécii vérilor, amin.

După ačasta luond preotul cununile, cunună întâi pre ginerile, grăind: Cunună-se robul lui Dumnezeu .HΛ. [cutare] în numele tatălui și al fiului și al duhului svânt; *apoi cunună și pre nevastă, grăind:* cunună-se roaba lui Dumnezeu .HΛ. [cutare] în numele tatălui și al fiu[lu] și a duhului svânt. *Și aici se apucă de mână unul cu altul; după acēia-î blagoslovéște pre dănșii r̄ip [de trei ori] zicând:* Doamne Dumnezeul nostru, cu slavă și cu cinste î-ai cununat pre dănșii. *Προ γλα .H.* [Prochimenul, glas 8]: Pusa-î pre capetele lor cunună de piatră scumpă, viață aũ cerșut la tine și le-ai dat lor. *Stih:* Doamne, cu putéré ta să va veseli împăratul.

ΠΙΛΑ ΚΖ ΨΕΙΩ. [*Apostol cătră Efesenii*]

Fraților, Mulțimind pururé de toate, întru numele Domnului nostru Isus Hritos și a lui Dumnezeu părintele, plecându-ne unul altuia, întru frica lui Dumnezeu. Muerilor plecați-vă bărbaților voștri ca și Domnului, pentru că bărbatul iaste cap muerii, cum și Hristos iaste cap besérecii. Și el iaste mântuitoriu trupului, dece precum să plécă besérica lui Hristos, așa și muerile bărbaților săi întru toate. Bărbaților, iubiți-vă muerile voastre, cum și Hristos a iubit besérica și pre sine s'au dat pentru dânsa, ca să o svințéscă, curățindu-o cu baia apei, cu cuvântul, ca să o pue înainté sa besérica slăvită, neavând spurcăciune nici ponos sau altă ceva dentru unele ca acésté, ce ca să fie svânt și nevinovat. Așa sănt dator[i] bărbații a-și iubi mueril[e] sale ca trupuril[e] sale. Că cela ce-și iubéște pre muîare sa, pre sine să iubéște; că nimé nic[i] odineoar[ă] nu ș-aũ urăt trupul său, ce-l hrănéște și-l încălzéște, cum și Domnul besérica, că săntem mădularil[e] trupului lui, den trupul lui și den oasel[e] lui. Pentru acésta, zic, va lăsă omul pre tată-său și pre mum[ă]-sa și se va lipi muerii sale. Și vor fi amândoi un trup. Taîna ačasta mare iaste. Iară eu zic în Hristos și în beserică, încă și voi fleș carele să iubéscă muîare sa ca pre sine. Iară [ea] să témă de bărbatul său.

Evangelie de la Ioan.

În vrémé ačaiă fũ nuntă în Cana Galileii, și erà muma lu Isus acolo. Și fũ chemat și Isus cu ucenicii la nuntă. Și neajungând vin, zise muma lui Isus cătră dânsul: nu au vin; iară Isus zise ei: ce-mă iaste mie și ție muîare

încă n'au venit ăsul mieu. Zise muma lui slugilor : ce va zice voao să fa-
ceți. Și eră acolo 6 vase de piatră de tréba apeî, zăcând după curățiré
jidovéscă, în carel[e] încăpé câte 2 sau 3 védre. Iară Isus zise lor : un-
pleți vasele de apă. Și le unplură până desupra. Și zise lor : Turnați acum
și duceți nunului și aduseră. Iară déca gustă nunul vinul carele s'au făcut
den apă, și nu știa de unde iaste. Iară slugil[e] carii turnase apa știă, stri-
gându-l pre ginere și-î zise lui : tot omul mai întâi dă vin dă cel bun, iară
déca să 'nbat[ă], atunce dă cel mai prost. Iară tu ai ținut vinul cel bun
până acum.

Aăsta au făcut Isus începătur[ă] minunelor în Cana Galileii, și ș-au
arătat slava sa. Și au cezut într'ănsul ucenicii lui.

După aceeaia Diaconul zice ecteniile.

Рѣчь вѣи ѿ кѣкѣ дѣла ѿ ѿ всего помышлѣ Гдѣи все держителю вѣже ѿцѣх
ншѣхъ. Помѣши ѿна вѣже по велицей мѣти твоѣи. "Еще мѣнѣса ѿрабѣхъ
вѣжнѣхъ ѿмѣ."

[Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul: Doamne a toate țiitor,
Dumnezeul părinților noștri; miluește-ne pre noi Dumnezeule după mare
mila ta; încă ne rugăm pentru robii lui Dumnezeu (cutare)].

Văzglășen[ie].

— Că ești milostiv și iubitoriū de oameni, Doamne și ție slavă înălțăm pă-
rintelui și fiului și duhului svânt, acum și pururé și în vécii veacilor,
amin.

Dăaconul să zic[ă]: Domnulū să ne rugăm.

Iar preotul zice molitva aăsta:

Doamne Dumnezeul nostru, carele cu măntuitoaré ta purtare de grijă ai
invrednicit în Cana Galileii a arăta nuntă cinstită cu veniré ta, însuți și
acuma pre robii tăi pre carii bine ai voit a să împreuna unul cu altul
păzēști-î în pace întru unecăune. Și arată nuntă de cinste și păziaște aș-
ternutul lor nespurcat. Și le voiaște lor viața lor să fie nespurcată și-î
invrednicēște pre dănsii întru bătrănēte să să săvrășască. Cu inemă cu-
rată lucrând poruncile tale, că tu ești Dumnezeul nostru, Dumnezeul carele
miluești și ție mărire înălțăm cu fără începutul părinte și cu a tot svântul
și bunul și făcătoriul de viață duhul tăū, acum și pururé și în vécii vé-
cilor, amin.

Ecteniile.

застѣпнѣ сѣе помѣлшѣ исцхра. агѣа мѣрна вѣрна настѣвника мѣтх ѣ вставленіе грѣхѣ ѣ прегрѣше добры ѣ полѣзны дшѣ ншам хрѣтѣискѣ кѣчени животѣ ншѣго соединеніе вѣры ѣ причѣстїамх.

[Apară, mântuește, miluește și păzește; inger de pace, credincios, îndreptător; milă și ertare de păcate și de greșeli; în cele bune și de folos sufltelor noastre sfârșit creștinesc vieții noastre împreunarea credinții și împărțirea (sfântului duh, Domnului să cerem).]

Preotul să zică: Văzglășenie

Și ne invredniciește pre noi Stăpâne cu îndrăznél[ă], fără de osândă a cuteză și a chiemă pre tine cerescul Dumnezeu Părinte, și a zic[e]: **Ѡче ншѣ ѣже сѣи на нвсѣх** [Tatăl nostru carele ești în ceruri]. *După Ѡчѣ ншѣ să zică preotul văzglășenie*: că a ta iaste împărăția și putéré și slava a părintelui și a fiului și a svântului duh, acum și pururé și în véci.

миръ акѣ. *Pace tuturor. Capetele voastre plecați-le Domnului. După acéia aduc păharul de obște și să blagoslovéște, zicând preotul molitva acasta.*

Doamne cela ce ai făcut toate cu tăria ta, și ai întărit toată lumé și ai înfrumusețat cunună tuturor faptelor tale și păharul acesta de obște, dându-l celor ce să numără întru împreunare nunții, blagoslovéște-î cu blagoslovenie sufletéscă.

Văzglas[enie].

Că s'au blagoslovit numele tău și s'au proslăvit împărăția ta, a părintelui și a fiului și a svântului duh, acum și pururé și în vécii vérilor, amin. *După acéia ia preotul în mâna dreptă păharul cel [de] obște și le dă lor de trei ori: întâi bărbatului, după acéia muerii și îndată luondu-î preotul iară prūatenul ginereleu fine cununile de îapoi și încunșurând în preșurul naloșului de trei ori și cântă cu oamenii, troparele acéstia pre glas 5:*

Joacă Isaio că feçoara au priimit în pantece și au născut fiu pre Emanuel, și om și Dumnezeu, răsărit numele lui, pre carele mărimdu-l pre tine feçoară mărim. *Altul glas 6: Svinții mucenici, carii bine ați chinuit și v'ați încunurat, rugați-vă cătră Domnul a să milui sufletele noastre.*

Slavă ție, Hristoase Doamne, lauda apostolilor și bucuriia mucenicilor a căroră mărturisire iaste troița cé într'o ființă.

Apoi ia cununile, întâi de la ginere, zicând: să fii mărit, ginere, ca Avraam, și să fii slăvit ca Isaac, și să te înmulțești ca Iacov, umblând cu smerenie și lucrând cu dreptate poruncile lui Dumnezeu. Apoi zice și nevéstii:

Și tu nevastă să fii mărită ca Saara, și să te veselești ca Reveca, și să te înmulțești ca Rahila, veselindu-te cu bărbatul tău, păzind rânduialele

legii, pentru că așa bine au vrut Dumnezeu. *Apoi zice diaconul: Domnului să ne rugăm. Preotul zice molitva aceasta:*

Doamne Dumnezeul nostru, carele ai venit în Cana Galileii și ai blagoslovit nunta care era acolo, blagoslovéște și pe robii tăi aceștí cu socotéla ta, carii s'aú înpreunat întru înpreunare nuntii, blagoslovéște ducerile și întoarcerile lor, îmulféște întru bine viața lor, priméște cununele lor, întru împărăția ta, nespurcați și nebântuiți și nevinovați, păzindu-í în vécii véciilor, amin. *Pace tuturor. Capetele voastre plecați-le Domnului.*

Preotul să zică molitva aceasta:

Părintele și fiul și duhul svânt a tot svântă și întru o ființă troiță făcătoare de viață, o Dumneziire și o Împărăție să vă blagoslovéscă pre voi și să vă dé voao viață îndelungată, și coconi buni, sporiú în viață și în credință, și să vă umple de tot binele ce íaste pre pământ, să vă învrednicéscă pre voi a vă îndulei și de binele cel făgăduit pentru rugăcunile a svintei născătoare de Dumnezeu și a tuturor svinților, amin.

Carele în Cana Galileii cu veniré sa au arătat nunta de cinste, Hristos adevăratul Dumnezeu nostru, pentru rugăcunile pre-curatei maicei-tale, a svinților și a tot láudaților apostoli, a svinților și de Dumnezeu încununați și tocma cu apostolii Constantin și Elena, a svântului și marelui mucinic Procopie, și a tuturor svinților ne miluíaște și ne mântuíaște pre noi ca un bun și íubitor de ómeni.

Molțemim milostivului Dumnezeu, căcî aú învrednicit pre Măriia voastră a vedé astă-zi pre pré íubitul fiú al Măriilor voastre, că au luat blagosloveniia lui Hristos pre capul lui, supt dumnezeíască cunună, întru cinstita înpreunare a căsătoriei cu această de Dumnezeu alésă fiică a Măriilor voastre. De care eú ca un fierbinte rugător al Măriilor voastre, rog pre Sfințiia sa, ca să păzescă pre Măriia voastră cu îndelungată viiață, cu fericită sănătate întru mulți ani; învrednicindu-vă a vedé și íubite roade dintr'acești pré íubiți fií ai Măriilor voastre, nepoți și strănăpoți. Și cu toate darurile céle bune să-í încoronéze Hristos, amin.

Cărțile de ritual românești scrise și tipărite în anii 1635 — 1741.

Anul	C A R T E A	LOCUL	L I M B A			OBSERVAȚIUNI
			Tipic	Citiri	Cântări	
1635	Molitvenic	Câmpulung	slav.	slav.	slav.	
1639	Molitvenic. Mss. No. 167.	—	»	»	»	Scris de Toader Dascălul din Calofendești (?).
1643	Antologhion.	Câmpulung	»	»	»	
1646	Liturghie	Măn. Deal	»	»	»	
»	Slujebnic.	Târgoviște	»	»	»	
1649	Triod	»	»	»	»	
1650	Pogribania preoților .	»	rom.	slav.	slav.	
1651	Mystirio sau Sacrament	»	»	»	»	
1652	Tărnosanie	»	»	»	»	
1673	Acatistul Născătoarei .	Uniev	slav.	rom.	rom.	
1679	Liturghie (Dosofteiu) .	Iași	rom.	rom.	rom.	
1680	Liturghie (Teodosie) .	București	rom.	slav.	slav.	De la Duminica pogorării S-tului Duh, și rugăciunile sunt românește.
1681	Molitvenic (Dosofteiu).	Iași	rom.	rom.	rom.	
1682	Evanghelia	București	»	»	—	
1683	Apostolul	»	»	»	—	
1683	Liturghie (Dosofteiu) .	Iași	»	»	rom.	
»	Octoih (Dosofteiu) . .	»	»	»	»	Fragment.
1685	Ceasloveț	Bălgrad	»	»	»	
1685	Ceaslov. Mss. 714 . . .	—	»	»	»	Scris de Popa Pătru.
1686	Slujbeși Molitve. Mss. 545	—	»	»	»	Scris de Matei Bojdar din Urșova.
1687	Diaconstvele.	Bălgrad	»	»	»	
1689	Molitvenic	Bălgrad	»	»	»	
1693	Octoih. Mss. No. 1838 .	—	»	»	»	Scris de Vasile Sturdze Moldoveanul.
1695	Ceaslovăț. Mss. No. 1838.	—	»	»	»	Idem.
1696	Slujba S-lor Constantin și Elena	Snagov	rom.	rom.	slav.	
»	Paraclisul S-tei Fecioare Mss. 712.	—	rom.	rom.	rom.	
1696-1701	Ceaslov, Evanghelie, etc. Mss. 706	—	»	»	»	Idem.
1698	Mineiu	Buzău	rom.	rom.	slav.	
1699	Molitvenic	»	»	»	»	
1700	Octoih.	»	»	»	»	
»	Triod	»	»	»	»	
1701	Molitvenic	»	»	»	»	
»	Penticostar	»	»	»	»	

Anul	C A R T E A	LOCUL	L I M B A			OBSERVAȚIUNI
			Tipic	Citiri	Cântări	
1702	Liturghie	Buzău	rom.	slav. și rom.	slav.	
1704	Mineiu. Mss. No. 942 .	—	»	rom.		Scris de Diaconul Daniil din Co- ruț (Ardeal).
1705	Antologhion	Râmnic	rom.	rom.	slav.	
1706	Slujba Născătoarei . .	»	»	»	»	
	» Octoih	»	»	»	»	
1710	Slujba Sf. Antim. Mss. 406	—	»	»	»	Scris în București, din po- runca lui Antim Ivireanul.
1713	Liturghie	Târgoviște	rom.	»	rom.	
	» Molitvenic	»	»	»	»	
1714	Sinopsis	Iași	rom.	rom.	rom.	Afară de pavecernița cea mare și slujba priceștaniei, unde numai tipicul este românesc.
1715	Liturghie	»	rom.	slav și rom.	slav.	
	» Ceaslov	Târgoviște	rom.	rom.	rom.	
1717	Triod. Mss. No. 759 .	—	rom.	rom.	slav.	Varlam (M-rea Sibiel)
1720	Octoih mic	—	rom.	rom.	rom.	
1723	Evangelhie	București	—	»		
1726	Antologhion	Iași	rom.	rom.	slav.	
	» Slujba marelui canon .	București	rom.	rom.	rom.	
	» Triod	—	»	»	»	
1728	Liturghie	București	»	»	»	
1729	Molitvenic	»	»	»	»	
1730	»	Râmnic	»	»	»	
1731	Triod	»	»	»	»	
1734	Molitvenic. Mss. 2.003. .	—	rom.	rom.	rom.	
	» Cântări din Triod, etc. Mss. 35.	—	—	»	»	Popa Ion de la Stiopi (Ungaria)
1736	Antologhion	București	rom.	slav. și rom.	slav.	
	» Octoih	»	»	»	»	
1738	Prăznicar. Mss. 138 . .	—	rom.	rom.	rom.	Stefan Dascălul Mold.
1739	Acatistul Sf. Nicolae. Mss. 471	—	»	»	»	
	» Liturghie. Mss. 1.832 .	—	»	»	»	
1741	Liturghie	București	»	»	»	
	» Molitvenic	»	»	»	»	
	» Strastnic. Mss. 710 . .	—	»	»	»	